

Ülevaade kodanikuühiskonnast neli korda aastas

Väljaandmist toetatakse riigieelarvest

Roheline veebruar

Ülemaailmselt tujukas ilm on inspireerinud meid seekordses numbris pühenduma küsimustele nagu ökoloogiline jalajälg ja rohelineks kasvamine. Kuidas saame inimeste ja organisatsioonidena tegutseda nii, et loodus hukka ei läheks?

Lk. 20-23

Hea kodaniku konverents

Meeldetuletuseks neile, kes käisid, ja teadmiseks neile, kes ei käinud – ülevaade novembri lõpul toimunud V Eesti kodanikuühiskonna konverentsist “Hea kodanik – projekt või eluviis?” Kokkuvõtted ettekannetest, töötubadest ning uued mõttearendused.

Lk. 14-21

Lisaks: mis mees on uus minister Siim Kiisler, kuidas hindab kodanikuühiskonnas toimuvat aasta kodanik Lagle Parek, mida räägiti EKAKi arutelul Riigikogus, HIVi vastu koondunud ettevõtted, head tavad rahastamiseks ja muud.

Lagle Parek: enda kaasa

Fotod: Alari Rammo

Intervjuu EMSLi nõukogu esimehe ja mulluse aasta kodaniku Lagle Parekiga kiskus väga poliitikateemaliseks. Kuidas poliitika ja kodanikualgatus seonduvad ning mil moel erinevad, uurib Alari Rammo.

Millised olid sinu kui aktiivse kodaniku jaoks läinud aasta tipp hetked?

Viimaste presidendivalimistega tuli rahval meelde tema roll. Lõppude lõpuks on ju Eesti riik taastatud kodanikualgatusega, mis võib olla maailma suurim – Eesti Kongressi valimine, kus osales veidi alla 700 000 inimese. Kõik oli korraldatud ilma rahata, see oli omamoodi meeleavaldus ja just selle poolest erineb Eesti väga suures osas endistest Nõukogude Liidu rahvastest.

Meie paratamatus on olla väga väike rahvas ja me teame, et meil ei õnnestu rusika viibutamise ja mitte midagi. Me saame kasutada ainult oma vaimset ressursi ja vaimne ressurss suureneb kokku hoides. Kõigile

tuli nüüdki meelde, et see on jõud ja toimunud on kodanike ärkamine, mis on paljudele poliitikutele väga ebamugav.

President on just sama juttu kogu aasta rääkinud ja kodanike rolli kujunemist mõjutanud.

Absoluutselt. Uue presidendiga sai meie kodanikuühiskonna areng tuult tiibadesse ja kui me siamaani toksisime kogu aeg vastu seina ja meil polnud tõelist tuge, siis seekord on vähemalt presidendi näol riigi eesotsas inimene, kes mõistab, mis asi on kodanikuühiskond ja miks see peab tugev olema.

Poliitilise eliidi eesmärk peaks olema õnnelik rahvas, aga kui rahvas ei tunne end riigi ülesehitamisel osalisena, ei saa

rahvas olla õnnelik. Siin ongi Eesti probleem – kas me tahame saada viie rikkama riigi hulka või tahame, et meil on rahvas, kes tunneb rõõmu iseleemisest, isemõtlemisest. See oli nüüd terve rida loosungeid, aga ega need ei ole ju halvad loosungid?

Ei ole.

Möödunud aasta oli väga tihe kodanikuühiskonna ülesehitamise aasta. Parlamendivalimistel saavutasime esimest korda selle, et kõik erakonnad vestlesid kodanikuühendustega. Meil oli oma manifest ja ma ei tea, millist mõju see avaldas, aga mingit mõju kindlasti, sest kõik erakonnad andsid meile oma lubadused ja me saavutasime kokkulepped. Nüüd on

meie, kodanike, asi nende käest küsida kokkulepete täitmist.

Sa nimetasid poliitilist eliiti. Kas me saame üldse Eestis eliidist rääkida ja kas selline sõna juba ise ei näita lõhet ja välistab rahva õnne?

See oli minu viga, poliitiline eliit on üldse lollus, ütleme lihtsalt poliitikud. Aga ega poliitikutepidev sõimamine ei ole ka tark. No tee ise siis, ütlevad...

Kodanikuühiskonnas peab rahval olema ikka võimalus osaleda oma elu korraldamises ka kandideerimata.

Meil on tegelikult väike stagnatsioon poliitikas. Mina leian, et kaks satsi jutti Riigikogus olemist on täiesti paras. Mispärast

tuna tundmine ongi õnn

Riigikogu liige võib igavesti seal olla, seejuures president ei saa rohkem ametiaegu kui kaks? Kui saadik käiks neli aastat vahepeal tavalisel tööol, siis ta võõranduks palju vähem rahvast ja kui ta on kõva tegija, tuleb ta tagasi.

Nii palju kui mina olen kuulnud, siis Riigikogust lahkunud või loobunud on elu juurde tagasi tulles päris rahul. Eestis on tekkinud lihtsalt olukord, kus on päris mitmeid ja mitmekümneid inimesi, kes ei ole Eesti Vabariigis elanud mitte-parlamentidiliikmena. Nad ei tea üldse, mis on tavaline elu. See, et sa käid kusagil kohtumisel, ei maksa küll mitte midagi.

Presidendil aga pole võimu ja tema saab vaid väärtustest rääkida. Toomas Hendrik Ilvese süütitavatele kõnedele vaatamata nimetati 2007. aastat ka vaikiva ajastu alguseks, peaminister summutab diskussioone, elab oma unistuses jne.

Ohu märke on ja sellest on kõnelenud mitmed inimesed, kas või Liina Tõnisson, lahkudes parlamendist, ja sotsioloogid on sellele väga palju tähelepanu juhtinud. Tegelikult on kõik inimesed, ka Ansip on inimene. Kuna tal oli väga suur poolehoiuprotsent valimistel, siis see

on täiuslik poolehoid, ta lahendas hiilgavalt küsimuse pronksõduriga, aga kui keegi oleks samasuure poolehoiuga temarollis ja olukorras... väga paljudele saaks see kiusatuseks.

Hiilgavalt oli siin jutu-märkides?

Natuke jah.

Ansip jätkab väga suure tõenäosusega igal juhul, sotsioloogid on solvunud, et neid ei kuulata, Ansip on solvunud omakorda nende peale. Kui optimistlik sa tänavuse osas oled, kas poliitikute isevalitsemine juurdub või kuulatakse siiski rahvast rohkem?

Kodanikuühiskond ärkab minu meelest praegu enneolematu kiirusega. Kui ma vaatan ringi ainuüksi Tallinnas, siis juba on kõik seltsid ühte nõukotta ühinenud – see on enneolematu jõud. Kui siin Pirital kolm või Nõmmel kaks seltsi pusivad, on see üks asi. Kui nad kõik ühinevad, on see hoopis teine jõud ja järgmisel aastal ei julge poliitikud rahva häält enam mitte kuulata. Tänavu vaevalt, me peame ikka kõvasti õppima veel, aga järgmisel aastal.

Kodanikuühendused peavad ärgates ja selga sirgu ajades mõistma kindlasti ka ohtusid –

Kodanikuühendused peavad ärgates ja selga sirgu ajades mõistma kindlasti ka ohtusid – kohe kaasneb vastutus.

See ei ole niiviisi, et ma muudkui möllan ja asi klaar.

võimutäius katsub tedagi kui inimest. Võim on suurim katsuja.

Midagi ei ole teha – talle tundub, et ta suudab kõike, tal

kohe kaasneb vastutus. See ei ole niiviisi, et ma muudkui möllan ja asi klaar. Ei ole. Ka kodanikuühenduste endi vastutus-

tunne peab paralleelselt kasvama. Siis me võime päris hästi hakkama saada.

Poliitilise eliidi eesmärk peaks olema õnnelik rahvas, aga kui rahvas ei tunne end riigi ülesehitamisel osalisena, ei saa rahvas olla õnnelik.

Üldiselt ma lootan, et meil on rohkem julgust nimetada asju õigete nimedega – sõnavabadusel on Eestis tihti veel töökoha hind. Kui keegi peaks sel põhjusel ametist ilma jääma, on järgmine tähtis aste kokkuvõttes ja demokraatliku riigi arengus tema kaitsele asumine.

Praegu räägitakse võimu poolel väga palju, kui jõukad me oleme, missugune helge rahahunnik meid homme ootab, aga raha ei ole ainukene õnn, rahulolu on õnn. Minu ema alati ütles niiviisi: rahal on üks vastik omadus – õnnelikuks ta ei tee, raha puudumine teeb sind aga kohutavalt õnnetuks.

EMSL teeb avalikke väljaastumisi väga harva, aga 2007. aastal lausa kolm suuremat.

Meil oli manifest, protestisime EKAKi kuulamise ärajäämise üle kevadel ning nüüd hiljuti õiguskantsleri valimise viisi vastu. Meedia reageeris huvitatult, poliitikud väga närviliselt. Kui palju kuulatakse rahvast hirmust käärikarika valijategrupi ees või kuidas kujuneks poliitikuis siiras mõistmine kodanike rollist ühiskonnas?

See on üldiselt Eesti poliitikute ja kõigi noorte demokraatiavõim, et ei ole aega või oskust rahvaga suhelda. Suheldes kodanikuühendustega saadakse ju teada rahva meelsusest, tihti

tuleb seal väga objektiivseid ja häid ettepanekuid ning väga palju asju saab koos rahvaga

palju odavamalt teha kui riiklike tellimustena. See nõuab aga aega ja tööd ning selleks ei olda veel valmis.

See on igal pool nii, kus väike riik peab täitma suure riigiga samu funktsioone. Nii on ka poliitikute koormus väga suur ja me ei tohi kunagi unustada, et ega neil ka kerge elu ei ole. Demokraatia ei tule üleöö ja meil on jätkuvalt vaja kõvasti harjutada. Kodanike roll on aga reageerida, kui keegi hakkab arvama, et olnud 10 aastat kõrgel kohal teabki ta, kuidas on õige ja ärgu teised pirisegu. Elu käib omasoodu ja muutub.

Kuidas me kodanikena poliitilist kultuuri parandada saaks, et ühiskonda ei juhitaks ainult parteide omavahelises võitluses?

Isegi mitte erakondade, vaid erakondade tagatubade vahel! Ega enamik erakonna liikmeid ei tea midagi kogu sellest trügmisest ja erakonnad ise peavad muutuma demokraatlikumaks – see on muidugi kohutavalt tülikas, ka erakonnasiseselt. Kaks korda lihtsam on omavahel kokku leppida kahekesi, kolmekesi on ka päris hea, neljas ja viies on juba päris tülikas.

Areng peaks olema selline, et erakonnad muutuksid sisemiselt demokraatlikeks, siis kaovad ära ka tagatubade kitsa ringi läbirääkimised, kus tehakse otsused ja pannakse masin tööle.

EMSLile heidetakse vahel ette, et me oleme vagur riigi käepikendus ja me peaks hoopis rohkem võitlema ja valitsusele vastanduma nagu ametiühingud või noorteühendused. Viis aastat oleme me tõesti kannatlikult EKAKi ellu viinud ja partnerlust otsinud, aga ikka tundub, et meid ei kuulata. Peaks barrikaadidele ronima?

Me oleme valinud ääretult mõistliku tee nii, nagu me valisime mõistliku tee Eesti iseseisvumisel – me ei läinud barrikaadidele. EMSL on kõik need aastad püüdnud olla kodanikeühenduste esindaja läbirääkimistel riigiga selles, et me ajame ju tühte asja, me ehitame üles oma riiki.

Kui heategevusega hakatakse täitma selgeid riigi funktsioone, on midagi korrast ära.

ki. Barrikaadidel ei ehitata mitte midagi üles.

Riik on meie oma, kodanike riik, ja me ei saa kunagi vabalt valitud võimu esindajatega võidelda. Me saame nendega vaid koos töötada ja püüda neid aidata nende töös.

Poliitikud heidavadki ühendustele vahel ette, et mis te siin seletate, et esindate kodanikke, meil on ju ka valijad, kes on seesama rahvas.

Seepärast me ei vastandugi, vaid otsime parimat viisi inimsõbraliku riigi ülesehitamisel. Kõige tähtsam asi on siinjuures, et kõik inimesed peavad tundma end kaasatuna. See ongi õnn.

Kuidas sa vastad ikkagi poliitikutele, kes ütlevad, et aga me viime praegu oma lubadusi siin ellu, ei saa teid kuulata, kohtume järgmistel valimistel?

Teie lähete hukka, kui meid ei ole.

Ilus.

Me oleme kõik inimesed ja kiutsatused on suured ning kuritarvitused kole kerged tulema, eriti võimuga. Kui ma olin neljandat aastat ERSP esimees, siis mingil koosolekul ütles Vello Salum mu kõrvalt: “Lagle, lase teistel ka rääkida.” Mulle jäi see eluks ajaks meelde. Sa harjud nii ära, tead...

Mis juhtub niiõelda passiivsete kodanikega, kes vajuvad mugavama elu juures ehk veel sügavamale Kanal 2 ette diivanisse ja kollaseid lehti lugema? Kuivõrd võiks kodanikuaktiivsus üldisemalt tõusta?

No praegu on prügi sorteerimine näide sellest, et kodanike

aktiivsus on päris suur. Enamik rahvast tahab prügi sorteerida, aga seletus ja ettevalmistus on nõrgad. Kui mõni probleem tõuseb nii teravalt välja, siis Eesti inimesed võtavad seda väga tõsiselt, ja loodushoid on eestlastele väga tähtis.

Ehk on ikka targemate kodanikega ainult nii? Väga paljudele ei lähe ju üldse miski korda, ei ühiskond ega keskkond, nad võibolla ainult kiruvad huupi kõiki.

Pirita Seltsiga suudame siin väikeses kogukonnas korraldada konverentse Pirita ajaloost, tänastest probleemidest, detailplaneeringustki, kuhu tuleb kokku ikka 100 inimest ja seda pole vähe! Üksjagu rahvast on mõistnud, et on vaja ise asjadest aru saada ja oma sõna kaasa öelda, muidu läheb asi untsu.

Mulle tundub, et jube palju on Eestis ikka neid, kes ütlevad, et ah, meist ei sõltu ju midagi.

Üksjagu muidugi, aga niisuguseid on alati olnud ja igal pool, kes ei pane tähelegi, et maailm muutub. Ma arvan, et lähiajal hakkab toimuma suurem koostöö ja otsitakse rohkem teineteisest tuge ja see on kõva jõud.

Kui alguses oli kodanikeühendusi kohutavalt raske koostööle panna, kuna kõik võistlesid hirmus väikese raha peale, siis praegu see enam nii suur probleem ei ole. Kes vähegi midagi teeb, see ka raha saab. Ei ole vaja enam kahele poole küünarnukkidega taguda.

Mullu, eriti aasta lõpus, võeti rohkem sõna hoopis sel teemal, et miks haiglad tõmbavad omale nii suure osa annetustest ja devalveerivad heategevuse mõistet.

Mina suhtun ka heategevusse kohutavalt skeptiliselt ja olukord häirib väga paljusid. Kui heategevusega hakatakse täitma selgeid riigi funktsioone, on midagi korrast ära.

Aga kuhu sa piiri tõmbad, millega peab avalik võim hakkama saama ja kus peaks kodanikualgatus appi tulema?

Neid kohti, kus kodanik leiab probleeme ja suudab need riigist paremini lahendada – kus riik ei saagi aidata! – on lõpmatult palju.

Heategevusrahaga peaks pigem mingeid erakorralisi juhtumeid lahendama ja sellekski võiks oma fond olla. Raske öelda, kus see piir võiks kulgeda, aga midagi on viltu ja ma olen sügavalt veendunud, et see rikub meie rahvast.

Lisaks on väga küsitav, kus lõpeb heategevus ja kust algab omale nime tegemine, rääkimata sellest kui palju seal veel “musta” tehakse. Palju on muidugi ka neid, kes piuksutagi head teevad ja väga suurelt.

EMSLi jaoks oli üks mullune tipp hetk kindlasti sinu valimine Eesti aasta kodanikuks. Mis tunne sellest endale jäi?

Mul oli selle üle omapäraselt hea meel. Olen mitmeid väga kõrgeid autasusid saanud, aga olla aasta kodanik mulle päris meeldib. Selles on midagi mulle südamelähedast ja ka minu elukäigus on see väga vahva.

Kui mulle tuli 1980. aastatel ujulas kutt juurde ja ütles “kodanik Parek, palun astuge siit uksest sisse”, siis ma teadsin, et sealt uksest ma enam välja ei tule ja läksingi kinni.

Nüüd on mõisted nii palju muutunud, et päris tore on olla kodanik.

Õiguskantsleri õppetund

Kui 2007. aasta lõpul poleks EMSL, Avatud Eesti Fond ja mõned teised "ebamugava" õiguskantsleri Allar Jõksi kaitseks avaliku pöördumisega välja astunud, oleks Jõksi ametiaeg lõppenud käratult, lihtsalt ümber saanud ning ta oleks asendatud suurparteidele meelepärasema kandidaadiga. Selle üle, mida on meil Jõksi juhtumist õppida, arutleb ajakirjanik ning EMSLi nõukogu liige Barbi Pilvre.

EMSLi ja Avatud Eesti Fondi pöördumine tõmbas ootamatult teki pealt salanõul, millega 10 000 liikmeline Keskerakond koos pisut väiksema Reformierakonnaga, seega tühine osa kodanikest, oleks endale meelepärasel moel ära otsustanud, millist õiguskantslerit läheb vaja eesti rahval.

On ju Jõks tänu oma isiklikele omadustele teinud kantsleri institutsioonist midagi enamat, olles pigem õigluskantsler, kes suhtub halastamatult ebademokraatlikesse ilmingutesse, mis puudutavad kogu rahvast, nagu väikeste gruppide omavahelised kokkulepped võimu jagamisel.

Hääleka institutsioonina on Jõks seisnud kodanikuühiskonna väärtuste eest: võtnud sõna osalusdemokraatia ja läbipaistvuse nimel.

Nagu korduvalt rõhutatud, küsimus polnud üldsegi selles, et parteide ühiskandidaat Ülle Madise oleks olnud halb tulevane õiguskantsler. Tema pädevuses ei kõhelnud ükski asjatundja. Tähtis on õppetund, mis Eesti ühiskond sai Jõksi juhtumist. Välja tuli nii mõndagi: see, kui meelsasti harrastaksid nii mõnedki Eestis vaikset, mittemokraatlikku, salakokkulepetele tuginevat stiili asjaajamisel.

Nüüd on aeg edasi läinud ja välja on valitud juba uus õiguskantsler Indrek Teder.

Kui sageli me kuuleme ühel

või teisel viisil sõnastatuna mõtet: igauks jäägu oma liistude juurde. (Selle pahvatas mäletatavasti välja rahvaliidlane Villu Reiljan 2006. aasta presidendivalmistamise aegu, kui rahvaliikumised koondusid Ilvese taha.) Jääda oma liistude juurde on ehk asjalik meeldetuletus, kui teemaks mõni erialaspetsialistide hinnangut nõudev küsimus. Ei ole ju näiteks arstidel konkreetselt diagnoosi pannes vaja kuulda võtta rahva hulgas leivivaid seiskohti haiguste ravist.

Võim on rahva käes

Paraku on "jääda oma liistude juurde" küüniline mõte, kui asi puudutab kogu rahvast puudutavaid otsuseid ja võimu jagamist: kõrgem võim Eestis on teatavasti rahva, mitte parteide käes ja ka ametnikud üksnes riigi teenistuses. See kipub sageli meelest minema.

Võimu juures olijatele on autoritaarne süsteem mugav. Väike seltskond otsustab ära, omavahel ehk kompromisse tehes, kõik olulisemad asjad ühiskonnas. Selge see, et väikese seltskonnaga on lihtne asju ajada, pöörata ka mõnetuhande parteilase arvamust distsiplinaarsete võtetega teatud suunas pole kindlasti keeruline. Demokraatia, eriti osalusdemokraatia on aga tüütu, ebamugav, võtab aega – ja võib anda ootamatuid tulemusi.

Kus lõpeb avalik huvi ning millal on üldsuse arvamus olu-

line; millal on tegemist valdkonnaga, kus parima lahenduse annavad spetsialistid – see on vahel keeruline küsimus.

Kas näiteks on õige lasta otsustada linnaruumi puudutavaid spetsiifilisi küsimusi üksnes arhitektidel ja kinnisvaromanikel? Kas küsimus mõne samba sobivusest Tallinna kesklinna peaks olema selline, kus skulptoritel ja ehituskunsti asjatundjatel suurem sõnaõigus või on siin sõnaõigus võimalikult suurel osal parteidel?

Eestis vaieldakse nendel teemadel tulisel. Vahel aga hämmastab, kui lihtsalt ja ebademokraatlikult pääseb otsuseid tegema poliitiline või majandusladvik ja kui valusaks kujuneb mõni vaidlus, kus tegelikult võiksid otsuse teha valgustatud eksperdid.

Eestlane kuuletub millegipärast üsna lihtsalt poliitilisele võimule, aga hakkab tagant üles lööma, kui näeb, et mõni asjatundja on temast targem.

Kokkuvõttes: Allar Jõksi õppetund Eesti inimesele ja aktiivsele kodanikule on: see on sinu riik ja meie ühiskond. Sul on õigus sõna võtta ja vastikuid küsimusi esitada, eriti neile, kes tahavad sinu eest otsuseid teha.

Barbi Pilvre pälvis koos Juhan Kivirähaga mulluse "Aasta ajakirjaniku" tiitli. Auhinna andis välja EMSLi liige Eesti Ajakirjanike Liit.

EMSLi kontor kolis

Detsembris jätsime hüvasti armsaks saanud kontoriga Pikal tänaval ning esimestel jaanuarikuu päevadel raputasime raskeid kolimiskaste tassides maha jõulude ja aastavahetusega kaasnenud lisakilod. EMSLi kontor asub nüüd Toompuiestee ja Adamsoni nurgal, soliidse paekivihoone kolmandal korrusel, kaarjate akendega tubades. Lugematutele kastidele lisaks võtsime vanast kontoriga kaasa sõbrad Heateost ja Terve Eesti Sihtasutusest ning vanad telefoninumbrid.

Address:

EMSL
Toompuiestee 17A
10137 Tallinn

Uued töötajad EMSLis

Veebruarist liigub meie uues kontoris **Anna Laido** (pildil), kes tegeleb nii EMSLi seisukohtade kujundamisega kui hoiab ka silma peal kogu Eesti seadusloomel ehk vastutab meie eestkostetegevuse eest. Anna töö eesmärk on kodanikuühiskonna arengut soodustav poliitiline keskkond Eestis. Ta on õppinud avalikku haldust ja riigiteaduseid.

Detsembris liitusid EMSLi meeskonnaga Kadi Maria Vooglaid ja Elina Kivinukk. Kadi on omandamas Tallinna Ülikoolis Jaapani kultuuriloo alast bakalaureuse kraadi, EMSLis vastutab ta kommunikatsiooni eest. Elinat oli varem kontoris näha siis, kui oli kodanikuühiskonna konverentsi hooaeg. Nüüd on ta täieline EMSLi töötaja, vastutades meie koolitustegevuse eest nii liikmetele kui teistele Eesti ühendustele.

Samuti soovime edu ja õnne Agu Laiusele, kes lahkub EMSLi ridadest, et asuda Kodanikuühiskonna Sihtkapitali juhi kohale.

Reinsalu: ärge peitke oma seisukohti parlamendi suhtes

13. detsembril pidas parlament olulise tähtsusega riikliku küsimusena "Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni" elluviimise ja kodanikuühiskonna arengu arutelu. Avaldame lühendatud kujul Riigikogu kodanikuühiskonna toetusrühma esimehe Urmas Reinsalu sõnavõtet olulisemaid mõtteid tulevikuks.

Väär ja vildakas oleks läheneda kodanikuühiskonnale nõnda, otsekui parlament või avaliku võimu asutused tsentraalselt suudaksid või peaksidki kuidagi kodanikuühiskonda kujundama, harima, nõ. tsiviliseerima.

Kodanikuühendused on vabühendused ja meie ülesanne on eelkõige mängureeglite ning riigivõimu asutustele ühepoolsete kohustuste kehtestamine, mis hõlbustaksid ja arendaksid kodanikuühenduste tekkimist ja nende tööd.

Kus me täna oleme?

Meil on olemas ühiskomisjon, mis peaks olema strateegiline partnerluskoda – koht, kus saavad kokku ühelt poolt riigiesindajad ja riigi seisukohad kodanikuühenduste abistamise teemal, ja teiselt poolt kodanikuühenduste endi esindajate seisukohad.

Ma arvan, et oluline oleks, kui mõelda järgmisele ja ülejärgmisele aastale, mõõta tege-

lisel meetodil seda soovitakse teha. Iseküsimus on, kas seda kõike jõuab teha.

Reeglid selgemaks

Väga mõistlik on luua ministeeriumi juurde EKAKi rakendusüksus, kuid sellele peab kindlasti olema vaste rakendusüksuse näol kodanikuühenduste poolt – muidu me jällegi ehedat dialoogi probleemide ja sisuliste otsuste ettevalmistamisel ei tekitaks.

Kolmas küsimus on reeglid, mida riik kehtestab avalikus sektoris kodanikeühendustega suhtlemisel. Me räägime eelkõige kolmest heast tavast – kaasamise, teenuste delegeerimise ja rahastamise kohapealt. Sellest on osa vastu võetud, osa ettevalmistamisel.

Väga tähtis on nüüd määratleda ära meie õiguskorras, milline saab olema nende tavade staatus. Kas see on ametnikule "kui ei taha, ei täida, kui tahan, täidan"? Kas see on alus amet-

kab hindama sõltumatu institutsioonina tavade järgimist? Ma arvan, et me peaksime kaaluma õiguskantslerile tulevikus täiendava pädevuse asetamist, kes annaks hinnanguid – kas riigi

kus on rikutud häid kombeid ja tavasid, või on lihtsalt objektiivselt tekkinud raskusi, mida parlamendi toetusrühma puhul oleks võimalik lahendada ühiselt tähelepanu juhtimisega.

Kogu kaasamise mõte ongi sekkumine.

või kohaliku omavalitsuse asutus neid häid tavasid täitis või mitte.

Kodanikuühiskonna sihtkapital on üks konkreetne samm, mida vabaühenduste manifesti üleskutsesest on täidetud. Ometi oleks vale hakata nüüd muudest allikatest kodanikeühenduste rahastamist koomale tõmbama põhjendusel, et kodanikuühiskonna sihtkapital on juba olemas.

EKAKist seadus?

Nüüd küsimus sellest, et meil on olemas selline kolmanda sektori abistamise arhitektuur, mille algseks lähtekohaks on toonases õiguskeskkonnas väga innovatiivne, maailma üks esimesi selliseid deklaratsioone, nagu parlament tegi kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni näol. Ma arvan tõsiselt, et me peaksime arutama ja kaaluma arengu muutmist pöördumatuks, et meil oleks üks eraldi seadus, mis kodanikuühiskonna toetamist määraks.

Tahan siit kõnetoolist kutsuda üles meie toetusrühmale teada andma, millised on praktilised probleemid suhetes riigi või kohalike omavalitsustega,

Võttes kokku omapoolse ülevaate – milline on täna parlamendi sisemine valmisolek kodanikuühiskonnaga tegeleda? On see formaalne, on see tegelik? Ma arvan, et täna on parlamendil veel seetõttu, et valimistest on niivõrd vähe aega möödas ja paratamatult on parlamendi roll seadusandjana kaahanenud, piisavalt huvi tegeleda kodanikuühiskonna arengu teemadega.

Ühelt poolt järelevalve osas, teiselt poolt ka võimalike täiendavate reeglite läbitöötamise ja kehtestamisega, eriti mis puudutavad statistikat ja registripidamist. Minu lõppüleskutses siit kodanikuühiskonna esindajatele oleks, et teeme tõsiselt koostööd.

Meie poolt on see valmisolek olemas, me loodame ka teiepoolsele tõsisele ärksusele oma probleemide püstitamisel. Ja vastuoksa, ärge peitke oma seisukohti poliitika suhtes ja parlamendi otsuste suhtes. Kogu kaasamise mõte ongi sekkumine.

Vaata kogu stenogrammi www.ngo.ee/ekak.

Oleks vale hakata nüüd muudest allikatest kodanikeühenduste rahastamist koomale tõmbama põhjendusel, et kodanikuühiskonna sihtkapital on juba olemas.

vust parlamendikoosseisu töötükliga, et selle ühiskomisjoni jaoks kujuneks aasta alguses välja tõesti aastate kaupa probleemide loend, mida riigi tasemel võetakse lahendada ja mil-

nikuga teenistusalaselt kohustamiseks või ka karistamiseks, kui ta neid rikub? Ma arvan, et see peaks olema selgemalt paika pandud.

Teine element on, kes hak-

Hea, halb ja inetu arengutee

Väljavõte EMSLi poolt kodanikuühenduste nimel valges saalis kokkuvõtva ettekande pidanud Alari Rammo jutust.

Kodanikuühiskond ei tohi olla üks valdkond, nagu on tervishoid või riigikaitse või haridus – kodanikuühiskond on põhimõtete ja väärtuste kogum ühiskonna korraldusest. Ka EKAKi ei tohiks vaadata kui ühte järjekordset dokumenti, mille taga on mingisugused tülikad sihtühemad. Ma ei julge aga väita, et avaliku võimu ning kodanikuühenduste arusaam ühistest eesmärkidest oleks nende aastatega märkimisväärselt ühtlasemaks muutunud.

Tänavusest toimiv Vabariigi Valitsuse kodanikuühenduste toe-

tamise arengukava ei näe ette eriti mingit arengut, vaid fikseerib peamiselt selle, mida paar ministriumid teeb. Küll mingisuguse perspektiiviga, aga ei saa väita, et meil oleks olemas keskpikk perspektiiv kodanikuühiskonna arendamisel. Samuti ei ole suuremat sisendit ega väl-

jundit EKAKi rakendamise ühiskomisjoni ja ministriumide vahel, aga seda loodame muuta komisjoni uue koosseisuga, aga ega huvi tekitamine ei saa ka neis kergem olema.

Kolm võimalikku varianti, millest me siin aastal 2009 rääkida võiks. Klassikaliselt on üks neist hea, teine halb, kolmas inetu.

Hea on see ideaal, kus ministri ja uue ühiskomisjoni koostöö paraneb, et meil õnnestub suurendada kõigis sisulist huvi ja et me ei pea enam aastal 2009 rääkima poliitikutele sama

juttu, mida viimased 10 aastat.

Halb stsenaarium on valitsuse vahetus, kuna kõik on paraku konkreetsetes inimestes kinni ja mitte, et ma ka praegust valitsust väga kodanikusõbralikuks peaks, võib uus alati hulle olla.

Inetu stsenaariumi eest hoiatas meid paari nädala eest president Ilves. See on niisugune, kus poliitiline huvi kodanikuühenduste vastu suureneb tõesti märgatavalt, aga koos huvi suurenemisega võib kiiresti väheneda ühenduste sõltumatus ja kujuneda või süveneda korruptiivsed suhted, mida Eestis ei ole ka mitte vähe. Inimene on ju nõrk.

Mida rääkisid erakondade esindajad?

Mark Soosaar, Sotsiaaldemokraadid

Eks riigi tulevik sõltu sellest, mil määral saavad tema kodanikuühenduste otsustusprotsessides osaleda. Ilma selleta me tõeliselt kodanikuühiskonnast ju rääkida ei saa.

Tahan väljendada sotsiaaldemokraatide nimel lootust, et meil tulevikus tõepoolest ei oleks enam selliseid juhtumeid, kus ametnik ütleb, et ametnikuna arvab ta nii, aga kodanikuühenduste teistsiti.

Toomas Trapido, Eestimaa Rohelised

Veel mõne aja eest, ütleme, paari aasta eest ja viie aasta eest oli olukord väga imelik ja lausa halvenes. Me kuulsime näiteks selliseid lauseid: "Tehke, aga ärge segage." Asi läks veel hullemaks, kuulsime ka riigiametnike suust otseselt sellist lauset: "Teid pole vaja, me ise teame, kuidas asjad käivad." Selliseid lauseid, ma loodan, Eestis aastal 2007 ja ka tulevikus me enam ei kuule.

Vahest oleks üksteisemõistmise arendamise nimel mõistlik võimaldada riigiametnikel algatuseks kas või ühe päeva aastas töötada riigipalga eest mõne kodanikuühenduse hüvanguks?

Aadu Must, Keskerakond

Ühenduste roll on mõista, et aktiivsusele peavad lisanduma resultaadid, seisukohtadega kaasneb vastutus ja tegevusele peab lisanduma läbipaistvus. Ei või juhtuda nii, et mõni mittetulundusühing muutub kellegi tuluallikaks.

Paul-Eerik Rummo, Reformierakond

Peame eriti oluliseks kodanikuühenduste ja kodanikuühenduste õppekavade läbivaatamist, õpetava ja koolitava personali nii arvulist kui ka kvalitatiivset kasvu. Ka seda, et koolides oleksid võimalikult tähtsal kohal igapäevase elu korraldamisel õpilasmavalitsused, et demokraatliku asjaajamise ja demokraatlike suhete harjumus ning oskused kujuneksid välja juba tõesti väga noores eas.

Inimene ei pea olema mitte ainult kaasatud sellesse, mida riik teeb, vaid inimene on see, kes algatab selle, mida riik edaspidi teeb. Sellise ühiskonna väljakujundamiseks teeb Reformierakond omalt poolt kõik, mis on seadustega võimalik.

Väino Linde, Reformierakond

Nagu meie kunagine kolleeg Olav Aarna on väga tabavalt märkinud, peaksid kolm sektorit olema nagu ühe tabureti kolm ühepikkust jalga, vaid siis areneb riik õiges suunas.

Karel Rütli, Rahvaliid

Kodanikuühiskonna arengus on oluline ja keskne roll haridusel, mille kõrgem eesmärk on kujundada inimestest teravilised eneseteadlikud isiksused, kes suudavad ühiskonda rikastada. Hariduse väljund on mõtlej ja toimekas kodanik, kes on haritud, oma erialal pädev, oskab ühiskonnas tegutseda, peab lugu oma riigist ning väärtustab loodusrikkusi ja kultuuripärandit.

Siim Kiisler: ühendused esitagu poliitikuile selged tellimused

Vastse regionaalministri Siim Kiisleri (42) esimene tööna dal jaanuaris koosnes suuresti intervjuude andmisest ja neist viimase annab ta pärast lapse kooliviimist reede hommikul EMSLi kontoris kodanikuühiskonna häälekandjale. Mis mees see “Laari teener” on ja mida ta koostööst vabaühendustega arvab, pärib Alari Rammo.

Vaikselt tööle saabuvad kolleegid ei pane puhkenurgas istuvat ministrit tähelegi – Kiislerit ei tea tõepoolest keegi ja lehed eksivad ta nimegi kirjutamisel. Ega Vallo Reimaadki teatud, vähemalt mitte enne tema arusaamatuil põhjusil töölt vabastamist – ning teda nimetati ka siis Velloks.

Kogenud poliitik

Aga poliitika on poliitika, uus minister ametis ja tööst ning poliitikast kibedavõitu kohvitassi taga (uus ökokohv sisaldab vist jälle robustat) räägimegi. On ju ehk mõne valdkonnaga võrreldes just kodanikuühiskonna arendamisel tarvis eriti tihedat ja tõhusat koostööd ministri endaga.

Kuigi Kiisleril pole vabaühenduste arenguga süsteemsemat kokkupuudet olnud, peab ta end aktiivseks kodanikuks, märkides kogemustena ära korp! Fraternitas Liviensise ja TTÜ üliõpilaskonna edustuse taastamised, olnud Korruptsioonivaba Eesti asutajaliige ning Res Publica sihtasutuse nõukogu esimees.

Igal juhul on tal suur kogemus poliitikuna ja seniste ametite hulka kuuluvad: MKMi abiminister, Riigikogu suurima fraktsiooni esimees, Tallinna kesklinna vanem, linnavolikogu liige, põlise elukoha järgi Nõmme halduskogu liige jne.

“Ma arvan, et mul on väga hea kogemus lisaks ettevõtlu- sele seadusandja ja täidesaatja rollidest ja koalitsiooni koostööst. Üks asi on väljendada oma tahet, teine asi kokkulepe

Foto: Toomas Huik, Postimees (Scanpix)

saavutada ja tegevused ellu viia,” usub Kiisler.

Torisen, et poliitikud ja ametnikud ajavad tihti sassi mõisted, pidades kaasamiseks ärakuulamist, aga mitte arvestamist; samuti tahab avalik võim otsusetegemisi sageli kiivalt endale hoida. Kiisler seletab: “Inimestel, kellest midagi sõltub, on instinktiivselt suhtumine, et mida suurem on mu eelarve ja mida rohkem alluvaid, seda kõvem mees ma olen. Teisalt on bürokraatial alati soov kasvada, samamoodi nagu MTÜd tahavad kasvada, sest kes ei taha, sureb välja.”

Mõju väljaspool poliitikat

Eesti ametnikkonda näeb minister järjest professionaalsema ja tugevamana, ent ootab aparadi kasvu takistama just ühendusi: “Ühiskond peab piirajad vastu panema ja ütleva, et teid on seal piisavalt palju, meil elanik-

kond väheneb, andke üle, andke käest ära!”

Riigisektori inimestele teeb tema arvates muret aga see, et andes teatud “otsad” kodanikuühendustele, tekib samasugune nomenklatuur, kes jagab raha ja maksab endale palka ning ei erine päeva lõpuks bürokraadist ministeeriumis. “Siin peavad ühendused tõestama, et nad teevad midagi teistmoodi ja paremini,” viitab minister kodanike sageli kesiseks jäävale argumenteerimisoskusele.

Võibolla on see tihti lihtsalt ettekääne, arvab ta ja tunnistab, et ametnike meelest istub ka kodanikuühendustes klikk, kes raha omakeskis ära tahab jagada. Aga kes on siis riigi ja võimu omanik, kui vahel tundub Eestis olema nagu kaht tüüpi kodanikke: ühendused saavad oma ettepanekutele sageli vastuseks, et “meil on ju oma valijad ja need tahavad midagi muud.”

Minister toob võrdluseks Ameerika, kus pole võimalik saada näiteks presidendiks, kui teatud kodanikuühendused sind ei toeta: “On sinu taga siis kirikute kogukonnad või seksuaalvähemused, aga sisuliselt ei ela poliitika nendest lahus.”

“Ideaal on ikka selline, kus MTÜ püstitab poliitikule ülesanded ja ütleb, et kui sa seda teed, siis meie toetame sind järgmistel valimistel ja teatame seda oma liikmetele. See ei pruugi olla ühe erakonna keske, aga kui mõlemad pooled sõna peaks, siis ei saaks enam süüdistada, et võim läheb erakondade kätte.”

Nii ei näe Kiisler, et ühiskonnas saaks otsuseid mõjutada väljaspool poliitikat ja kuigi kerged on tekkima sõltuvused poolehoiu ja rahastamise vahel, hakkavad inetud kokkulepped tema veendumuse kohaselt varem või hiljem välja paistma.

Ministri huvid

Kui eelmist regionaalministrit süüdistati tegevusetuses või valele asjade tegemises, siis mis saab ministriametis Kiisleri suurimaks kireks?

“Ma ei ole ühe teema suunas kaldu,” ütleva ta lühidalt, tunnistades samas, et kõik tegelevad rohkem sellega, mis neid huvitab.

“Ma arvan aga, et minu senised tegevused ei ole olnud nii suures osas seotud kohalike omavalitsuste probleemidega kui eelmistel ministritel. Seetõttu on mul tõepoolest rohkem soovi ja huvi tegeleda näiteks kodanikuühiskonna teemadega.”

MTÜde aruanded avalikuks

Jaнварis konsulteeris Justiitsministeerium eelnõud, mille kohaselt tuleb aastast 2010 esitada ka mittetulundusühingute aastaaruanded maksuameti asemel äriregistrile ja üksnes elektrooniliselt.

Aruannete avalikustamist võrdselt teiste juriidiliste isikutega on EMSL, EKAKI ühis komisjon ja Siseministeerium taotlenud juba aastaid, kuid seni oli Justiitsministeerium seadusemuudatuse ettevalmistamist pidevalt edasi lükanud, viidates teistele prioriteetidele.

Lisaks ühendustele on aruannete avalikustamist järjepidevalt soovinud ka ajaleht Äri

päev, meenutades valitsusele alatasa, et kehtiv olukord ei käsitle kõiki juriidilisi isikuid võrdsetena ning läbipaistmatus soosib kuritarvitusi.

Ehkki meedias on kiidetud, et aruannete avalikustamine välistaks tulevikus nn Galojani tegemise, kus Eesti Euroopa Liikumise endine tegevjuht kasutas väidetavalt isiklikeks eesmärkideks üle poole miljoni krooni ühenduse raha, tuleb igapäevast kontrolli organisatsioonides ka aruannete avaldamise korral ise edasi teostada.

Teise olulise muudatusena näeb eelnõu ette aruannete esitamise alates 1. jaanuaril 2009

algava majandusaasta kohta vaid elektrooniliselt. Selleks peab iga organisatsiooni üks juhatuse liige oskama kinnitada aruandele anda oma digitaalallkirja ja edastama faili registrit pidavale kohtule.

Teine võimalus on edastada aruanne notari kaudu, kuid sellega kaasneb 400-kroonine teenustasu.

Uuendus muudab kiiremaks aruannete menetlemise ja avalikustamise, samuti statistika kogumise, ent nõuab ka arvutioskuste tõusu ühenduste juhtide seas.

EMSLi infoleht

Kas läbipaistvus nõrgestab?

Eesti Ametiühingute Keskliit tegi jaanuari keskel avalduse, kus ütles, et kavandatav seadusemuudatus nõrgestab neid, sest avalike aruannete korral on näiteks tööandjal võimalus läbirääkimistel streigikassa suurust teades ametiühingut survestada.

Esmapilgul näib selles juttus olevat iva. Tõesti, suurem läbipaistvus ei pruugi alati olla kolmanda sektori huvides, kuigi eelkõige on niisugused juhtumid seotud ebademokraatlike riikidega. Näiteks Valgevenes tähendaks ainuüksi ühenduste liikmete nimekirjade avaldamine paljudele inimestele vabadusekaotust.

Samas – kas ametiühingute loogikaga poleks ka ettevõtetalust nõuda oma kahjumi salastamist, hoidmaks töötajaid teadmatutes, et firma liigub juhtimisvigade tõttu kraavi? Kasuminumbri teadmine jällegi võiks kehtuda töötajaid palgatõusu nõudma, nii et parem ka sellest vaikida?

Või küsigem: kas kui tahes ülla eesmärgi saavutamine läbi bluffimise on kodanikuühiskonna soositud praktika? Selmet oma rahaasju salata, peaksid ametiühingud tegutsema nii, et neil oleks selline streigikassa, mida läbirääkimistel argumendina kasutada.

Võimalik, et leidub erandeid, mil aruanded või nende osad ei peaks olema kõigile kättesaadavad. Need tulekski praegu välja tuua, põhjendada ja arvesse võtta, mitte aga loobuda nende pärast vajaliku seadusemuudatuse tegemisest.

Muide, EMSLi tegevus- ja finantsaruanded on juba aastaid avalikud www.ngo.ee/ aruanded. Mida rohkem inimesi neid loeb ja meie tegevusest huvitub, seda parem meel mul organisatsiooni juhina on.

Urmo Kübar

Fotolavastus mittetulundusühingud negatiivselt kuulsaks teinud Anna-Maria Galojanist.

Foto: Tiit Blaas, Eesti Ekspress (Pressifoto)

Mida annab korralik register kolmandale sektorile?

EMSL on aastaid soovinud mittetulundusühingute aruannete avalikustamist ja registri korrastamist, sest näeme sellel palju häid tagajärgi:

- Tekib võimalus kolmanda sektori majandusliku mõju väljatoomiseks. Seni oleme saanud sektori olulisusest rääkides kasutada üksikute tublide ühenduste näiteid, kuid nüüd tekib võimalus realselt näidata, mis on ühenduste palgalise ja vabatahtliku töö panus meie majandusse. See suurendab sektori tõsiseltvõetavust.
- Saame teada tegeliku pildi kolmanda sektori suurusest, sest tekib alus sundlõpetada ühendused, kes tegelikult ei tegutses. Registreeritud ühenduste arv küll väheneb, kuid muutub täpseks, mis võimaldab plaanida sektori arenguid.
- Kaovad argumendid, et ühenduste kaasamise, rahastamise ja teenuste üleandmisega ei saa tegelda, sest puudub ülevaade tegutsevatest organisatsioonidest, nende töö tulemustest ja kasutatavast rahast.
- Võrdne kohtlemine eeldab, et lõpeb ühendustele tuttav kemplemine ametnikega, kellele tuleb pahatüht alandaval moel õigustada, miks on vaja maksta ühenduse töötajatele palka või tasuda kontorikulusid. Mõeldamatut käitumist äris peetakse millegipärast loomulikuks kolmanda sektoriga – just kui peaks lisaks siin tõesti sageli vabatahtlikena töötavatele inimestele ka lambid ja radiaatorid lihtsalt heast südamest põlema ja kütma hakkama.
- Rahastajatele ja vabatahtlikele tekib andmebaas, kus võrrelda omavahel valdkonnas tegutsevaid organisatsioone, leidmaks üles neid, kelle toetamine enim tulemust annab.
- Paneb ühendusi rohkem mõtlema oma töö plaanimisele, tulemuste ja mõjude mõõtmisele, hindamisele ja nendest teavitamisele. See peaks tõstma ühenduste tulemuslikkust.
- Lõpeb jutt "läbipaistmatust" kolmandast sektorist, mida seni ikka viljeletakse, kui aeg-ajalt ilmneb kuritarvitusi mõne ühenduse poolt.

Kodanikuühiskonna Sihtkapital alustab

Jaauaris asutas tollane regionaalminister Vallo Reimaa Sihtasutuse Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK), määras sinna juhatuse ja nõukogu ning andis uuele fondile üle tänavuse kaksikümne miljonit krooni riigieelarvest.

Põhikirja järgi peaksid pooled KÜSKi nõukogu liikmed olema avalikust ja pool kolmandast sektorist, ent segaduste tõttu jäi asutamisel vahekorraks 6:4 ühenduste kasuks.

Kolmeks aastaks määrati 10-liikmelisse nõukokku Juhan Kivirähk, **Maris Jõgeva** (pildil), Tiit Riisalo, Jaan Tamsalu, Peep Mardiste ja Lauri Läänemets erinevate kodanikuühenduste

poolt; Mari Mandel-Madise Rahandusministeeriumist, Einike Uri Siseministeeriumist ja Paul-Eerik Rummo ning Tomaso Trapido Riigikogust. Sihtasutuse juhatajaks nimetati Agu Laius.

KÜSKi tegevuse aluseks on mullu EMSLi poolt koostatud kontseptsioon, mille järgi saab sihtkapitalist avalikes huvides tegutsevate ühenduste arendus- ja tegevustoetusi andev ning uuringuid rahastav fond.

KÜSKi teiseks alusdokumendiks on "Eesti kodaniku-

ühiskonna arengu kontseptsioon" (EKAK), mille eesmärgid jäävad ka sihtkapitali eesmärkideks.

Fondi fookusteks on vabaühenduste tegutsemisuutlikkuse arendamine nii üleriigilisel kui ka piirkondlikul tasandil ning organisatsioonide ja võrgustike toetamine EKAKi rakendamisel ja edendamaks suutlikkust olla partneriks avalikule võimule. KÜSK loodi eraõigusliku sihtasutusena, mille asutajaõiguste teostajaks jääb regionaalminister.

Lisaks valitsuse poolt igaks aastaks eraldatud 20 miljonit krooni suurusele sihtkapitalile on fondil võimalus laieneda ja

kasvada ka erakapitalil, millega hakkavad tegelema uue organisatsiooni nõukogu ja juhatus. Kevade jooksul peaks toimuma fondi käivitamine ning juba tänava tehtama esimesed konkursid ja rahastamisotsused.

Paralleelselt KÜSKi asutamisega käivitub tänava Siseministeeriumi poolt juhitava vabaühenduste riigieelarvelise rahastamise korrastamisprotsessi järgmine etapp.

Terviklikuma nägemuse ja ühtsemate rahastuspõhimõtete koostamise tähtaeg on valitsusprogrammi kohaselt 2008. aasta.

EMSLi infoleht

Lühidalt

Teenetemärgid kodanikuaktivistidele

268 tänava presidendilt riikliku autasu saanud inimese seas on ka EMSLi nõukogu liige **Kristina Mänd** (pildil), kes teenis kodanikuühiskonna edendamise eest Valgetähe V klassi teenetemärgi.

Aumärgi saajate hulgas on ka näiteks Ene Veiper Vanurite Eneseabi- ja Nõustamiskeskusest, aidiennetaja Grete Lehtla, Maarja Küla juhataja Ly Mikheim, Päikeselille fondi juht Piet Boerefijn, EMSLi pikaegne konsultant Tiit Riisalo jt. EMSL ühineb tänaajate ja õnnitlejatega!

Vabatahtliku tegevuse foorum kutsub Tartusse

Vabatahtliku tegevuse foorum ootab 3.-4. aprillini Tartu Ülikooli raamatukokku kõiki vaba-

tahtlikust tegevusest huvitatud inimesi ja organisatsioone.

Foorumil arutletakse vabatahtliku tegevuse hetkeseisu, vabatahtlike panuse ja selle väärtustamise üle, kasutades näiteid nii Eestist kui mujalt. Foorumit korraldab Vabatahtliku Tegevuse Arenduskeskus, toetavad Siseministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium ja Hasartmängumaksu nõukogu. Päevakava ja muu oluline info jõuab lehele www.vabatahtlikud.ee

Noored Kooli ootab avaldusi

Noored Kooli programm ootab 3. märtsini avaldusi võimekalt noortelt, kes on valmis pühenduma vähemalt kaheks aastaks õpetajatööle koolides, kus neid enim vajatakse, ning soovivad anda endast parima, kujunemaks väljapaistvateks liidriteks erinevates eluvaldkondades. Lähem info www.noored-kooli.ee

Koolinoorte toetuskampaania

Tartu Kultuurkapital alustas aastapikkust kampaaniat "Aita

laste unistused teoks teha!", kus kogutakse annetusi Koolinoorte Arengu Fondi. Fond toetab 10-24 aastasi, kes soovivad omandada uusi teadmisi, oskusi ja väärtusi, mis loovad täiendavaid eeldusi isiksuse arenguks.

Toetada saab, helistades numbril 900 7350 (50 krooni) või 900 7300 (100 krooni) või tehes annetuse Tartu Kultuurkapitali kontole 10102052050006.

ELIL tänas abilisi

Eesti Liikumispuuetega Inimeste Liit tunnustas eelmisel nädalal tänuüritusel "Aasta tegu" 14 inimest ja organisatsiooni, kes on aidanud liikumispuudega inimeste elu parandada. Tunnustatute hulgas oli nii üksikisikuid, ettevõtteid, kohalikke omavalitsusi, fonde, kooli jt, kes andnud abi ja suhtunud toetavalt. Loe www.elil.ee.

Uusi rahastusvõimalusi

Maaelu Edendamise Sihtasutus pakub kuni viieaastast laenu MTÜde projektide läbiviimiseks, mis aitavad kaasa maaelu arengule. Intress algab 4,5%. Loe lähemalt www.mes.ee

14. märtsini saab esitada Riigikantselei Tarkade Otsuste Fondi ning organisatsioonide arendamise ja stažeerimisprogrammide taotlusi. Loe lähemalt www.avalikteenus.ee/haldusmeede.

Norra ja EMP Vabaaühenduste Fondi esimesse vooru laekus 115 taotlust kokku ligi 30 miljonile kroonile. Esimeses voorus jagatakse 6,2 miljonit krooni. Järgmine voor tuleb aprillis. Loe lähemalt www.oef.org.ee/norra.

Kolm heategevuskonverentsi

EMSLi liikmed Tallinna Lastehaigla Toetusfond, Dharma ning Heateo Sihtasutus korraldasid jaauaris ja veebruaris kokku kolm konverentsi, kus arutati heategevuse arengute üle Eestis.

Lastehaigla toetusfondi konverents oli pühendatud fondi 15. sünnipäevale. Eelmise aasta lõ-

pul pälvis fond miljonit krooni suuruse Aadu Luukase missioonipreemia.

Räägime selgeks head tavad rahastamiseks

Kahele senisele avaliku võimu ja vabaühenduste koostööd reguleerivale heale tavale on lisandumas kolmas – rahastamise hea tava. Aruteluks välja pakutud versiooni tutvustab EMSLi juhataja Urmo Kübar.

Nagu kaasamine ja avalike teenuste osutamise üleandmine, mis said oma head tavad möödunud aastatel, on ka rahastamine üks ühenduste ja avaliku võimu peamised koostöö vorme, mille praeguse olukorraga esineb rahulolematust mõlemalt poolt. See pole tavaliselt tingitud halbade kavatsustest, vaid erinevatest ootustest, põhjendamatust eeldusest, et teine pool näeb asju samamoodi, ning vähesest arusaamast partneri vajaduste ja võimaluste kohta.

Head tavad ei ole kohustuslik dokument, vaid need lähtuvad eeldusest, et käskude ja keeldude asemel saab koostööd paremini korraldada läbi ühiste huvidega partnerite vabatahtlikult võetud kohustuste. Head tavad on arusaamu ühtlustavaks juhendmaterjaliks neile, kes

soovivad teha koostööd kõigile parimate tulemustega.

Rahastamise hea tava mustandversiooni kirjutas EMSL läinud aasta sügisel, võttes aluseks nii ühenduste kui ka avaliku võimu poolt seni välja toodud probleeme kui ka teiste riikide sarnaseid dokumente.

Rahastamise vorm

Dokument käsitleb seitset rahastamise protsessi etappi, kus kõigi puhul tuuakse välja põhimõtted ja kummagi poole ülesanded parimate tulemuste saavutamiseks.

Protsess algab rahastamise eesmärgi püstitamisega, mille puhul peetakse oluliseks, et need lähtuksid valdkondlikest strateegiatest, mis on koostatud kaasavalt. Eesmärgid peavad olema konkreetsed, mõõdetava-

vad, kindla tähtajaga, realistlikud ning selgelt ja varakult teadvustatud, andmaks võimalust neiks hästi ette valmistada.

Rahastamise vormi puhul tuuakse välja, millal eelistada projekti- ja millal tegevustoe-tust. Esimene on sobivam, kui eesmärgi saab saavutada üksikute, ühekordsete ja lühiajaliste tegevustega, teine juhul, kui eesmärgi saavutamine nõuab pikemat ja korduvaid, suuremat paindlikkust nõudvat tegutsemist või kui eesmärgiks on partneri suutlikkuse tugevdamine.

Taotlemise tingimuste seadmisel näeb hea tava ette, et nendega ei piirataks põhjendamatult kellegi ligipääsu ning austatakse partnerite aega, nõudes vaid dokumente, mis on otseselt vajalikud otsuse tegemiseks. Ka tingimused on soovitatav kehtestada läbi avaliku arutelu.

Konkursi väljakuulutamisel tuleks lähtuda sellest, et partneritel jääks aega korralike taotluste koostamiseks ning et kuulutus sisaldaks kogu vajalikku informatsiooni hea taotluse koostamiseks.

Taotlemine ja hindamine

Otsuse langetamisel on heaks tavaks, et olulisimaks valikukriteeriumiks on eeldatav ühiskondlik kasu, mille puhul on oluline taotluste hindajatele piisava aja tagamine. Hindamise kriteeriumid ja protsess peavad olema nii taotlejatele kui ka avalikkusele arusaadavad ning teavitatud. Tagasilükatud taotluste puhul oleks hea tava võimalusel osutada taotluse nõrkadele kohtadele, osaliselt rahuldatud taotluse puhul tuleks aga läbi rääkida eesmärkide saavu-

tamise võimalused väiksema rahastusega. Hea tava kohaselt ei eeldata partnerilt tasuta või turuhinnast odavamalt tööd.

Lepingu sõlmimise ja väljamaksete tegemise puhul soovitab hea tava, et need tehtaks pärast otsust võimalikult kiiresti, selgelt ning samas paindlikult juhuks, kui tegevuste elluviimise käigus selgub vajadus kulutusi üldsumma piires ümber tõsta.

Hea tava järgi koostatud aruandlus keskendub tulemuslikkusele, on vastavuses eraldatud toetuse suurusega ning sisaldab kogu vajalikku informatsiooni, mis võimaldab nii rahastajal kui teistel valdkonnas tegutsevatel ühendustel edasisi tegevusi plaanida.

Hea järelevalve

Hoidutakse liigse info nõudmisest ning partnerite aja säästmiseks püütakse kasutada eri rahastajate poolt võimalikult ühtseid vorme. Kui väiksemahuliste toetuste puhul piisab tegevuste lõpus ühenduse koostatud finants- ja tulemusaruandest, siis suuremahuliste ja pikaajalisemate puhul on soovitatav rakendada ka teisi meetodeid ja vahehindamisi, mille positiivsed tulemused on aluseks lepingu jätkamisele.

Kutsume kõiki rahastamise-ga kokku puutuvaid organisatsioone, nii ühendusi, fonde, ministereid kui ka kohalikke omavalitsusi, hea tava tööversiooni lugema ning oma kommentaare esitama – kui võrd pakub praegune versioon vastuseid teie töös esinenud probleemidele ning kui võrd on kirja pandud põhimõtted praktikas rakendatavad.

www.ngo.ee/rahastamine. EMSL ootab kommentaare e-posti aadressil urmo@ngo.ee veebruari lõpuni.

Seni kokkulepitud head tavad

Kaasamise hea tava

Esimese koostöövaldkonnana leppisid ühenduste ja avaliku võimu esindajad kokku kaasamise heades tavades. Põhitöö toimus Riigikantselei initsiatiivil 2005. aastal, tulemust esitles sama aasta novembris kodanikuühiskonna konverentsil peaminister Andrus Ansip. Kaasamise hea tava koosneb kaheksast põhimõttest: selgus kaasamise eesmärgis, kaasatavad osapooled, kaasamine varases etapis, üksikasjalik kaasamise kava, ladus kommunikatsioon, kokkuvõtted kaasamise käigust, tulemustest teavitamine ning kaasamise ja tulemuste hindamine. Esimese hea tavana on kaasamise omal lootust saada ka õiguslik kaal, juba sügisest on see „kohe-kohe“ minemas valitsuse päevakorda, et saada vastu võetud valitsuse otsusena.

Loe www.ngo.ee/kaasamine

Teenuste üleandmise hea tava

Avalike teenuste üleandmise hea tava sündis 2006. aastal, eestvedajaks EMSL, kus teemaga töötas **Veiko Lember** (pildil). Tava sisu üle arutati sel ajal nii vabaühenduste, ministereid kui ka KOVIDega, hiljem on seda tutvustatud mitmel seminaridel ja EMSLi 2006. aasta suvekoolis. See koosneb neljast osast: üleandmise ettevalmistamine, lepingupartneri väljavalimine, läbirääkimised ja lepingu sõlmimine, ning lepingu juhtimine ja järelevalve. Hea tavaga käivad kaasas ka vastused korduma kippuvatele küsimustele.

Loe www.ngo.ee/teenused

Ettevõtete koalitsioon

Novembri lõpus kirjutasid viie Eesti ettevõtte juhid alla HIV/AIDS vastase koalitsiooni asutamisklariatsioonile, millega lubavad oma töötajatele ning laiemale avalikkusele suunatud teavitustöö kaudu toetada HIVi ennetust Eestis. Küsimustele "miks", "kuidas" ja "mida", vastavad lühidalt ettevõtete juhid.

Küsimused:

1. Miks otsustasite panustada just HIVi valdkonda?
2. Kuidas saate teie kui ettevõtte HIVi probleemi lahendamisele kaasa aidata?
3. Mida soovitate teistele ettevõtetele, kes tahaksid aidata lahendada sotsiaalseid probleeme, kuid ei tea, kust alustada?

Margus Rink Hansapank

1) Me kõik ootame et ühiskond meid igapäevaselt "teenindaks". Meie tavapärase mõttemudel on üles ehitatud põhimõttel: maksan makse ja ootan selle eest riigilt teenust. Kuid sellest ükski on hästi toimiva ühiskonna jaoks vähe. Pelgalt rahalisel põhimõttel ei püsi ükski suhe. Terve ja emotsionaalset rahuldust pakkuv suhe

luuakse, kui mõlemad partnerid on hingega asja juures.

Suurettevõtetel on ühelt poolt suuremad võimalused oma ärioliste eesmärkide realiseerimiseks. Teisalt aga annab suurus võimaluse juhtida tähelepanu ühiskonnaelulisele valupunktile ning kasutada oma positsiooni (heas mõttes) ära nende kõrvaldamisel.

Hansapank on valinud neli suurt projekti, kus tahame anda omapoolse panuse ühiskonna arendamisse. 2007. aastal lisanud nende ettevõtmiste kõrval HIVi ennetus, eelkõige seepärast, et HIVi teema on ühiskonnas tõsisemaks probleemiks, kui me täna arvata oskame.

Enamus meist elab mõtteviisiga: "HIV ei puuduta mind. Ta on seal, kus mind pole." Tegelikult on sootuks vastupidine – HIV on juba ammu välja murdunud narkomaanide ja prostituitide seas ning levib tänasel hetkel kõige kiiremini just meie suguste "tavaliste" inimeste hulgas.

2) Meie esimeseks sammuks oli ettevõttesisene HIVi ennetusprogramm. Selle jätkuna pakkusime novembrikuus

Hansapanga töötajatele võimalust teha töökohal HIVi test, mis osutus nii populaarseks, et detsembri algul tuli meil korraldada lisa testimispäevi.

Olen kindel, et selle aastaga oleme suutnud oma töötajaid HIVi teemas harida ning nende teadlikkus on oluliselt kasvanud. Ja kui siia lisada tõsiasi, et need 3000 Hansapanga töötajat on kindlasti seda teadmist edasi kandnud oma abikaasadele, elukaaslastele, lastele, sõpradele..., siis võime täna öelda et "lumevall on veerema hakanud" ning kindlasti on seetõttu nii mõnigi HIVi nakatumine olemata jäänud.

3) Leidke need sotsiaalsed valdkonnad, millele Teie töötajad tahavad öla alla panna ja on valmis oma energiat andma. Sotsiaalseid toetusvaldkondi ei saa samastada ettevõtte sponsorlusprojektidega. Kui viimases võib piirduda rahalise ülekandega, siis sotsiaalsed teemad vajavad tõsist süvenemist ning asi "läheb lendama" juhul, kui töötajad panevad sellesse oma hinge.

Jaano Vink AS Eesti Ehitus

1) Vastust anda on raske, kuid samal ajal ka kerge. Kerge seepärast, et teist nii kiiresti Eesti ühiskonnas arenevat probleemi, kui HI-viiruse levik on raske leida, aga ka seetõttu, et Eesti Ehitus on juba aastaid jõudu-

Daniel Vaarik Hill & Knowlton

1) See on valdkond, kus meie igapäevane töö konsultantidena omab kõige rohkem mõju.

Karin Niinas TNS Emor

1) Otsuse ja valiku tegemisel oli mulle ja mu kolleegidele oluline suhtlus Mairi Jüriskaga sihtasutusest Terve Eesti.

Juulis 2006 asutasid Riina Raudne ja Heateo Sihtasutus sotsiaalse ettevõtte Terve Eesti Sihtasutus, mille eesmärgiks on töandjate abil Eesti rahva tervisekäitumist edendada. Oma esimeseks prioriteediks valis Terve Eesti HIVi ennetuse tavaelanikkonna seas, milleks viiakse ettevõtetes läbi HIV/AIDSi-teemalisi sotsiaalkampaaniaid ja möödunud aasta 22. novembril asutati ka ettevõtete koalitsioon HIVi vastu.

Terve Eesti algusaegadest alates loodeti, et ka Eestis on võimalik erasektori jõud HIV vastases võitluses koondada. Inspiratsiooni sel-

leks saadi taas rahvusvahelisest kogemusest. Nimelt on tegutsemas ka globaalne ettevõtete koalitsioon HIVi vastu (Global Business Coalition on HIV/AIDS). Loe lähemalt www.businessfightsaids.org.

Eestis asutati koalitsioon 22. novembril 2007 viie eesrindliku ettevõtte poolt – Hansapank, Statoil, TNS Emor, Eesti Ehitus ja Hill &

Knowlton. Koalitsiooni eesmärgiks aastal 2008 on ennekõike viia oma töötajate ja nende lähedaste oluline info HIV/AIDSist, viia elu mitmetasandiline tööalasele elanikkonnale suunatud kommunikatsioonistrateegia ning kasutada oma tooteid, teenuseid, infokanaleid ning oskusi ennetussõnumite viimiseks võimalikult paljude inimesteni.

On kahtlemata imetlusväärne, et tänu erasektorile on selline initsiatiiv alguse saanud, kuid tuleb nentida, et see ei saa asendada poliitiliste ja avaliku sektori eestvedajate rolli probleemi lahendamisel.

HIV/AIDS vastu

Hansapank
Swedbank

STATOIL

tns emor

EESTI EHITUS

HILL & KNOWLTON

mööda püüdnud õlga alla panna just laste ja noortega seotud valdkondadele. Meie puhul oli kindlasti oluline ka see, et ühe valikukriteeriumina püüame võimalusel kasutada just toetatava projekti rakendatavust oma ettevõtte töötajate harimiseks, arendamiseks.

Raske seepärast, et ettevõtetel on erinevaid toetusavaldusi laekumas suures mahus ja just seda õiget välja valida polegi nii lihtne. Eraldi teema on kindlasti ka kerge tõrge mõtteviisis, kui keegi mainib HIVi.

Edastades infot, on võimalik HIVi levikut ennetada ning sel moel võib päästa elusid. Meile tundus, et saame just HIVi probleemiga võitluses midagi head ära teha.

2) Kuna HIVi ennetuses ongi peamisel kohal info edastamine ja kuna me anname igapäevaselt klientidele nõu, kuidas ennast paremini selgeks teha, siis on siin selgelt võimalus kasutada meie kogemusi

2) Kasvavale probleemile ühiskonnas otse silma vaadates sellest oma inimestele ausalt rääkides on lootus tõhusale ennetusele suurem. Avatud ja avaliku ettevõtteks asjust rääkida annab rohkem lootust, et on ehk neid, kes hakkavad kaasa mõtlema ja tegutsema.

3) Mida soovitate teistele ettevõtetele, kes tahaksid aidata lahendada sotsiaalseid probleeme, kuid ei tea, kust alustada? Kui rääkida HIVi ennetusest, siis "Pöörduge Terve Eesti SA ja ettevõtete koalitsiooni poole – meie aitame alustada."

ja nende abil jagada HIVi probleemist võimalikult täpset infot võimalikult paljudele inimestele.

3) Kõige tähtsam on heategevuse juures see, et need, keda te aitate, oskavad selle abiga midagi peale hakata. Seetõttu tuleb otsida neid partnereid, kes on võimelised midagi ka tegelikult muutma.

Tänu Mairile teadvustasime endale seni kauge probleemi tõsiduse. Seejärel oli otsus panna HIVi valdkonda kerge sündima.

2) Aitame sellega, mida kõige paremini oskame, milles oleme tugevad – need on uuringud, seired, analüüsid, teadmiseks inimeste hoiakutest ja väärtusmaailmadest.

Samuti osalemine HIVi koalitustes – teadmiste jagamine meie töötajatele (koostöös Ter-

ve Eesti Sihtasutusega).

3) Soovitan leida tõesti puudutav, emotsionaalselt "ülesraputav" teema. Kui selle probleemiga tegeleb juba mingi projektitiim, siis soovitan kindlasti teha koostööd juba tegusate ja ennast positiivselt tõestanud partneritega (sihtasutustega jne).

Koostöös on kindlasti oluline partnerite vaheline usaldus ja valmisolek pühenduda.

Helle Kirs-Toiger AS Eesti Statoil

1) Ettevõtmised, mida StatoilHydro kontsern toetab, lähtuvad alati sotsiaalselt vastutustundliku kodaniku tegevuspõhimõtetest ning on elujaatava iseloomuga. StatoilHydro kontsern on juba viis aastat kaasa löönud ülemaailmses rahvusvaheliste suuretegevõtete initsiatiivis Global Business Coalition, mille eesmärk on võidelda HIV/AIDSi, tuberkuloosi ja malaaria leviku vastu kõikjal maailmas.

Kui sarnane algatus ka Eestis sündis, olime valmis koostööks, et sedavõrd olulist teemat nii oma töötajate kui Eesti avalikkuseni viia.

2) Meie esmane ülesanne koostöös Terve Eesti Sihtasutusega on oma töötajatele ja nende pereliikmetele ehk kokku ligi 1500 inimesele selgitada

HIViga seotud riske ja nende vältimise võimalusi. Seejärel püüame koostöös koalitsiooniga leida võimalusi laiema teavitustöö läbiviimiseks tööelise elanikkonna seas.

3) Alustada tuleks probleemi olemuse mõistmisest – Eesti on juba mitu aastat kõige kiirema HIVi levikuga riik Euroopas. Probleemiks on HIVi levik väljaspool tavapäraseid riskirühmasid, tööjõulise elanikkonna ja eriti noorte hulgas.

Igal ettevõttel individuaalselt on keerukas ja kulukas HIVi ennetusega tegeleda, seepärast on hea lahendus koalitsiooniga liituda ning üheskoos HIVi alase teadlikkuse tõstmisega tegeleda.

Koostöös peitub jõud – mida rohkem ettevõtteid viiks läbi ettevõttesisesed teavituskampaaniad, seda tõenäolisem on, et suudame HIVi levikut aeglustada või peatada ning tööjõuturul on 10 – 20 aasta pärast rohkem terveid ja teotateli inimesi. Rõõmsad ja terved töötajad on aga igale ettevõttele olulised, nii täna kui paarikümne aasta pärast.

HIV-viiruse nukrad arvud:

- 08.02.08 seisuga on Eestis diagnoositud 6420 HIV-positiivset.
- UNAIDSi hinnangul HIV-positiivseid Eestis 12-15 000, seega pea pooled ei ole oma diagnoosist teadlikud.
- On statistiliselt tõenäoline, et igas üle 100 töötajaga ettevõttes on üks HIV-positiivne.
- Narvas on iga 12. noor vanuses 15-29 viirusekandja.
- Eesti on Euroopa Liidus leviku kiirusel esimesel kohal. Ületame ELi keskmist kümnekordselt.
- Järjest rohkem nakatatakse seksuaalsel teel ja tõusujoonel on ka nakatunud naiste osakaal.
- Sotsiaalministeeriumi hinnangul peab Eesti olema valmis teiseks epideemia laine, mille põhjustab HIVi levik tavaelanikkonna seas.

Kodanikuühiskonna kaks aastat

Millised on olnud kodanikuühiskonna viimase kahe aasta arengud ning millele tulevikus tähelepanu peaksime pöörama, mõtiskleb sotsioloog ning 2005. aasta kodanikuühiskonna konverentsi vaadleja Ivi Proos.

Tähelepanu väärib, et kodanikuühiskond ulatub üha enam meediasse. Head algatused, aktiivsete kodanike tegevus ja vabatahtlike ettevõtmised on üha sagedamini kajastatud tele- ja ajakirjades ja -lehtedes. Rääkimata protestiüritustest, mida meedia kajastab igal võimalikul viisil juba kasvõi põnevuse pärast.

Noorte pealekasv

Aktiivse kodaniku tunne ja heaks kodanikuks olemise mõte on üha olulisem ka noorte inimeste puhul. Nõva piirkonna õlireostuse ja merelindude õlist puhastamise muljetavaldavad aktsioonid olid ennekõike noorte inimeste ettevõtmised.

Negatiivselt poolelt on kahte viimast aastat iseloomustanud Eesti poliitilise ja ärieliidi üha hoomatavam segunemine. Võimuga seonduvad skandaalid, eelkõige korrupsiooniga seonduvad, jõudsid avalikkuse ette üha sagedamini. Sotsioloog Juhan Kivirähk tõdes 2005. aasta lõpus, kodanikuühiskond on murdepunktis. Arvamusküsitluse tulemused näitasid, et 60% inimestest on kaotanud usu õigluse võimalikkusesse Eestis.

Eesti rohelised

Oluliseks mõtlemise pidepunktiks võib pidada ka Eestimaa roheliste strateegilist liini. Looduse kaitsmisega seonduvad liikumised on Eestis olnud seni väga tugevad tegijad ning on paistnud silma hea organiseerituse ja rahvusvahelise koostööga. Suure uuendusena tegid rohelised oma partei ja pääsesid uustulnukatena ka Riigikokku. Lähiaastad näitavad, kas rohe-

lised leiavad oma raja ka poliitikas või läksid nende esindajad Toompeale üksnes võimu nautima.

Hoolivad ja hoolimatud

2007. aasta konverents andis osalejatele kaasa teadmise heaks kodanikuks olemise vajalikkusest. Kindlasti on heaks kodanikuks saamine pikk ja keerukas teekond. Täna on hea kodaniku üks olulisemaid väljakutseid olla hooliv kodanik, märgata enda kõrval ka teiste inimeste, eelkõige nõrgemate probleeme ja aidata neile lahendusi leida. Rõhutaksin just aktiivsust lahenduste otsimisel, mitte üksnes nõrkade toetamist.

Nii nagu on ajal kaks poolkera, on ka Eesti ühiskonnas kaks poolt, hoolivad ja hoolimatud inimesed.

Arusaamine hoolivast ühiskonnast algab väikestest asjadest. Näiteks sobib hiljutine

vahejuhtum maasturimeestega. Üks džiiibi-ülbik tõmbas oma neljaratta veoga sõidukiga maha filmivõteteks üles seatud ajutise piiriehitise, mis tähistas mõttelist Eesti ja Venemaa piiri.

Džiibimehe "vägitegu" kajastas meedia pildis ja sõnas. Seepeale otsustasid organiseerunud džiiibiomanikud ehk maasturiomanike klubi vabatahtlikena lõhutada piiriehitise taastada. Muljetavaldav oli ka džiiibiklubi presidendi seisukoht, mitte avalikustada ülbiku nime, kuigi väidetavalt on politsei selle tuvastanud. Hoolivatele jäi õhkõrn lootus, et äkki piisas ühest juhtumist, et lollpeast saaks hoolivusele mõtlev kodanik. Äkki tõesti.

Seega, hea kodanik peaks olema hooliv, tark ja tegus ühiskonna hoidja. See võiks olla üks pidepunkt, millele järgneva kahe aasta jooksul mõelda.

Sukeldujad ja vabatahtlikud linnakodanikud puhastavad Pae karjääri.

Foto: Terje Lepp, EPL (Pressifoto)

Valik verstaposte

EMSL tegi valiku 2006-07 toimunud sündmustest, mis Eesti kodanikuühiskonna arengule mõju avaldanud:

- **Õlireostuse koristamine 2006. aasta algul** – kiire reageerimine sai võimalikuks tänu Eestimaa Looduse Fondile, kes suutis organiseerida sadu vabatahtlikke päästetöödele. Lisaks koristatud reostusele ja päästetud lindudele, demonstreeris suuraktsioon kolmanda sektori suutlikkust ning vabatahtliku tegevuse potentsiaali lahendada probleeme, kus riik ja äri sektor nii kiiresti ja hästi toime ei tule.

- **Presidendivalimised 2006** – toonase keskkonnaministri soovitus presidendikandidaadi toetuseks avalduse teinud kultuuriinimestele "oma liitude juurde jääda" tekitas avaliku arusaama kodaniku rollist kui oma seisukohtade aktiivsest väljendajast, olgu need seotud poliitikaga (nagu presidendivalimised), äri- (nagu Sakala keskuse lammutamine), keskkonnaga või muuga.

- **Aprillirahutused 2007** – pronksiöö hirmutas meid kõiki, kuid pani muuhulgas tõsiselt mõtlema selle üle, mis on meie enda võimalused heade kodanikena kogukondi lähendada ja koostööd teha. Sügavast konfliktist sündis mitu eestlasi ja venelasi lähendavat noortealgatust (Valge Tulp, Koos-Bmecte, Foorum Te.), mis annab tulevikuks palju lootust.

- **Vabatahtliku tegevuse arengukava 2007** – Vabatahtlike keskus Tartus asus ellu viima Vabatahtliku tegevuse arengukava, mille eesmärk on vabatahtliku tegevuse toetamine ja arendamine Eestis.

- **Manifest 2007** – ühenduste esmakordne koostöö valimiste eel, kus tulevasele Riigikogu koosseisule ja valitsusele käidi välja neist sõltuvad tegevused, mis on vajalikud kodanikuühiskonna tugevdamiseks. Kodanikuühiskonda käsitleti koalitsioonileppes esmakordselt eraldi peatükis, mis sisaldas mitmeid manifesti ettepanekuid.

- **KÜSK** – 2007. aasta teisel poolel käisid ettevalmistused uue Kodanikuühiskonna Sihtkapitali loomiseks, mis hakkaks lahendamata seniseid puuduseid ühenduste riigipoolses rahastamises.

Kolmekordselt kodanikuühiskonnast

Konverentsi avapäeval arutasime kodanikuühiskonna mõjust ühiskonna, majanduse ja keskkonna arengule. Konverentsi koordinaator Elina Kivinukk tegi noppeid mõtteavaldustest.

Veiko Spolitis, politoloog

Kui võrrelda Eesti ja Läti kodanikuühiskondi, siis te olete justkui majas, kus on peal katus, sees küte ja vesi, ning arutate selle üle, et küttehinna tõusu pärast peaks ehk mõtlema uuest küttesüsteemist, võib-olla on vaja lahendada mingeid erimeelsusi elanike vahel jne. Seevastu Läti maja oleks selline, kus kodanikud, keda pole palju, jooksevad ringi ja alles mõtle-

vad, kuidas parandada katust, viia sisse soojussüsteem ja vaadata samal ajal, et maja nende silme all kokku ei kukuks.

Erinevused tulevad ühiskonna ja selle juhtide omavahe-

lisest suhtlemisest. Kui Eesti uus põhiseadus võeti vastu 1992, siis Lätis pööruti samal ajal ilma diskussioonideta tagasi 1922. aastal vastu võetud põhiseaduse juurde. Mis siin halba? Kui tahame oma riiki ja ühiskonda üles ehitada, tuleb selle üle ka diskuteerida. Lätis seda ei toimunud ja sama taktika – tekitame probleemi ja siis võitleme sellega vapralt – on kestnud ka edasi.

Kui teie oma üles ehitatud majas peate valitsusega sisukaid väitlusi, siis Lätis nimetab – nüüdseks juba endine – parlamendi spiiker ühendusi sorosiidideks, rahvusvahelise kapitali spioonideks ja puht kõlbmatuks ühiskonna osaks, kes ei saa aru ega lase valitsusel toimida. See-ega mu vastus küsimusele, kas Läti stsenaarium, kus kodanikud on tänavatel, võiks korduda Eestis, on: ei, kindlasti mitte.

Marika Priske, kantsler

Täna oleme riigi poolt alustanud miinimumdialoogi kodanikega – üritame koos vaadata, mida on vaja reguleerida, millised on meie seadused. See ei toimi sel määral, mille üle võiks uhke olla. Kõigil on võimalik kaasa rääkida, aga ise te teate oma hädasid paremini kui mina ja ka riigi poolt on täpselt samad probleemid: inimesi vähe, aega vähe, tähtjad suruvad peale. Kaasamine peaks igal juhul olema sisuline, muidu

kulutab ta vaid asjatult ressursse. Siin peab olema kannatlik ja üritama järjest rohkem ja paremini teha.

Teine samm: koonduda, mitte üritada esindada ainult oma huvigruppe, aga vaadata asju tervikuna, riigi ja ühiskonna efektiivsuse seisukohalt, püüda olla ettenägelikumad kui ainult oma konkreetset huvi esindades.

Kolmas arenguetapp võiks olla see, et jah, riik peab aitama toetada ühendusi, aga see ei tohiks muutuda harjumuseks, et

riik peab ühendusi üleval. Tuleks kindlasti mõelda, mida anda ise oma tegevusega, kuidas teenida, et olla sõltumatumad ja efektiivsemad. Ka projektikirjutamine on tubli tegu, veelgi tunnustatavam on aga see, kui heategevus ühendatakse majandusliku kasuga. Nagu

Šotimaal, kus kodututega koos tehti ajaleht, mida nad ise müüsid, teenides osa sissetulekust ja saades nõnda ka tööharjumusi. Konverentsimaterjalide hulgast leidsime huvipakkuva arvestuse, et tegelikult on ühenduse osatähtsus lisandväärtuse loomises maailmas suurem, kui ette kujutatakse. Meie maja analüütikud üritasid seda arvutada ka tänase Eesti kohta ja said märkimisväärsed 2-3% – see on ka majandusarengu seisukohalt täiesti lootustandev.

Rainer Nõlvak, ettevõtja

Kust peaksid tulema lahendused keskkonnaprobleemidele? Turumajandusest neid ei tule. Kui vaadata poliitikute poole, siis on häda selles, et taoliste otsuste negatiivne mõju avaldub selle, positiivne aga alles järgmiste valimisperioodi jooksul. Poliitikule oleks see suitsidaalne, kordades kasulik on

pakkuda lühiajalisi hüvesid!

Ma väidan, et peale kodaniku ei ole kedagi, kes seda saaks teha. Kodanikul ei ole kohustust iga nelja aasta tagant lipp korraks vardasse tõmmata. Kodanik on riigis see inimene, kes saab öelda: ma tahan, et mu lapselapsel elaksid hästi. Et mind selge sihi puhul ei sega, kui ma pean natuke pingutama, sest saan aru, miks ma seda teen. Nii on võimalik teha neid otsuseid. Ilma kodanikuühiskonnata neid probleeme ei lahenda.

Praegune aeg on ajalooline, sest mulle tundub, et esimest korda paarisaja aasta jooksul hakkab terve mõistus planeedil

tagasi pöörduma. Kus tekib arusaamine, et osad asjad saavad otsa ja ses osas tuleb täna midagi ette võtta.

Meil on siin täna Riigikogu liikmeid. Kui 1990ndate algul tegi Riigikogu ränka tööd, siis täna – kui te olete lõpuni ausad – on tööd vähem, aga te teete seda ikka sama palju. Ja mu küsimus teile on: aga äkki te tegelete jamaga? Kui te võtaksite ühe või kaks päeva nädalas, tuleksite mõnda kodanikuühendusse ja teeksite asju tõesti südametunnistuse järgi? Ma arvan, et Riigikogus on inimesi, kel on märkimisväärset algatusvõimet, head soovi – selmet

istuda mõnes komisjonis, kus omavahel öeldes võibolla ei olegi väga mõtet, saaksite anda olulise panuse kodanikuühiskonda ka.

Konverentsil läbi viidud mobiili-hääletuse tulemusi

Mis on peamine näitaja, milles oma organisatsiooni edukust hindad?

- A. Kasu ühiskonnale 50%
- B. Rahaline kasu 1%
- C. Mõju keskkonnale 6%
- D. Kaks eespool nimetatut 21%
- E. Kõik kolm eespool nimetatut 22%

Hea kodaniku pealisülesanne

Teatris tähendab pealisülesanne põhjust, mis tegelase hommikul voodist üles ajab ja tegutsema paneb – tema elu eesmärki.

Tallinna Linnateatri lavastaja Jaanus Rohumaa mõtiskles konverentsi avaettekandes, mis on hea kodaniku pealisülesanne.

Herman Hessel on jutustus "Hommikumaa ränd", kus peategelane liitub ühe mõistatusliku organisatsiooniga, kes korraldab hommikumaa rändu. Tegu on vaimse rännakuga ja seda korraldavas ordus valitseb tugev hierarhia. Peaaegu kogu rännu jooksul mõtiskleb peategelane, kes küll on selles ordus kõige kõrgem, kes seda juhib. Ja ta jälgib oma kaaslast.

Üks nende hulgas, tema nimi on Leo, on teener, kes ärkab hommikul kõige varem, kannab tassid lauale, hoolitseb kõige eest, ja läheb õhtul viimasena magama. Ta on oivaline teener, öeldakse ta kohta. Ja loomulikult kahtlustab peategelane teda kõige vähem. Jutustuse lõpus selgub mõistagi, et jah, Leo ongi kõige kõrgem.

Mis on selle loo moraal? Teenimine peaks olema ülenäev ja mitte alandav tegevus. Selle mõtlemiseni on meil veel hulk teed.

Göteborgi trammijuht

4-5 aastat tagasi, kui ma töötasin Rootsis ühe suure riigiteatri lavastajana, sattusin sünnipäevale, kuhu oli kogunenud Eesti mõistes nõ. ühiskonna eliit: rahainimesi, poliitikuid, prominentseid kultuuritegelasi. Õhtu käigus sai ikka vesteldud. Ja siis küsisin ühelt noormehelt, millega sina tegeled? Ta ütles: ma olen trammijuht Göteborgis. Ta ütles seda uhkelt, sirge seljaga, ütles, et see on tõsiselt tore amet – mul on pere, ma armastan oma linna ja neid inimesi, keda ma vean.

Ma panin selle Eesti konteksti, tollases eduühiskonnas. Kui keegi oleks läinud oma 35.

eluaastal suguvõsa kokkutulekule ja öelnud seal: mina olen trammijuht – siis oleks tema vanemad vaadanud häbenedes maha väga paljudel juhtudel.

Me häbeneme sageli isennast, oma häid algatusi. Me teeme ennast väiksemaks kui me oleme. Ja just selle pärast, et sageli me kaotame usu, et teisi teenides, väikseid asju korda saates, teeme meie ühist elu paremaks. See on panus, mida saame ühiskonda anda.

Kroonlinna null

Aastaid on Eestis korraldatud nõ. eliidi konverentse. Ma pole ühelegi neist läinud. Hinnates nende inimeste püüdlusi, on see siiski mu meelet naeruväärne. Eestis ei ole eliiti. Eestis on vabad kodanikud, kes toimetavad omavahel. Seega iga küsimus – kus ma paiknen ühiskondlikul hierarhial, on Eestis jabur. Ei

ole ei ülemist ega alumist otsa. Ärge uskuge, kui teile öeldakse, et te olete madal selle pärast, et te teete sellist tööst, või ärge ajage nina püsti, kui satute tegema tööd, mis ühiskonnas on kõrgel kohal.

Aga kus on see keskmine, see "Kroonlinna null", kust lähtuda? Kui ma tulen Eestist pikalt ära olnuna Tallinnasse, siis ei häiri mind see, et on jälle märts, vaid et inimesed on natuke liiga kurvad ja natuke liiga küürus.

Kui vaatate Londoni või Tokyo tänavapilti, näete sirgeid inimesi, kes annavad üksteisele kätt ja vaatavad üksteisele silma. Ilma mingi põhjuseta – jaapanlased kaotasid pealegi veel II maailmasõja! Aga eestlased, kes juba 15 aastat vabad olnud, mõtlevad, et ma igaks juhuks hoian end siiski kõveras – äkki ma saan viga, äkki keegi ründab mind!

Aga füüsiline olek dikteerib meie mõtteid. Ja veel üks oluline asi: milliseid signaale ma välja saadan? Küürus käies saadan ma teile signaali, et ma kardan teid, te olete mulle ohtlikud, te ründate.

Vaadake, sellesama "Kroonlinna nulli" saame me ise kehastada. Ei pea kellegi ees puge-ma, olema alandlik, aga ei pea ka ülbitsema. Kumbki pole meie normaalne olek. Väga hea

Hea kodanik ei piira end kõnepuldiga: Jaanus Rohumaa demonstreerib, kuidas küürus käies saadame signaali "ma kardan sind, sa oled mulle ohtlik" ning selle asemel peaksime end sirutama, et saaksime teisi väärikalt teenida.

Kõik konverentsi fotod: Fotogeen

esanne

Head kodanikud harjutavad sirge seljaga seismist.

on kohtuda inimesega, kes on sirge seljaga ja hirmutu. Aga meie sisemine häälestatus on aastakümnete jooksul ja ilmselt osalt rohketest okupatsioonidest johtuvalt läinud alla. Nagu koorilaul – kui dirigent aktiivselt ei tegutse, me vajume helistikus. Nii on ka meie rühiga, hoiakuga teiste suhtes. Me oleme enda meelest sirged, aga tegelikult kõverad.

Eksitav sisehää!

Mõnes ametis me eeldame, et ollakse sirge seljaga. Aga on juhtunud nii, et meil pole preestrite või sõjaväelaste klassil olnud sellist rolli, et nad kehtestaksid mingi käitumiskoodi. Me peame selle ise algatama. Kodanikualgatuse korras. Kõndima sirge seljaga. Leidke need ajad, mil te ajate selja sirgu, vaatate ümber – ja jätkke endale meelde, et see “Kroonlinna null” on natuke kõrgemal, kui meie sisehää ütleb. Sest sisehää petab meid sageli sellistel puhkudel.

Meie sisehää ütleb meile ka, et ahh, mis sa ikka kiidad teda, küll ta ise teab, kui hea ta on. Või et: küll nad saavad ise hakkama. Aga ei ole nii. Ent-

roopia vastu tuleb võidelda, korda tuleb ise luua ja teisi tuleb lakkamatult teenida ja aidata. Seda peaks tegema sirge seljaga.

Kui keegi räägib kodanikuühiskonnast, vabadest inimestest, võrdsetest võimalustest, julgusest ilmutada initsiatiivi, ning on küürus ja kõver, siis ma ütlen, et järelkult ta ise seda päriselt ei usu või ta kardab, et teised vilistavad ta välja. See hirm on meid muidugi lapsest peale jälitanud. Aga sellest tuleb jõuga üle saada, selg sirgu ajada ja edasi minna.

Proovige esialgu üksinda looduses kõndida sirge seljaga. Ja siis proovige mõnes kaubanduskeskuses, vaadake, mis juhtub. Teile hakatakse järgi vaadata! Ja mida rohkem teid on, siis võibolla 10-20 aasta pärast räägitakse siin elavatest inimestest: Millised kaunid, säravad, enesekindlad inimesed, kes suudavad teisi aidata!

Kodaniku pealisülesanne on teisi teenida, aga seda tuleb teha väärilt ja võtmeküsimus on eneseväärikus. Teenige ja lootke, et teile vastatakse samaga.

Mõtteid konverentsi ettekandjalt

Urmo Kübar

EMSLi juhataja

Hea kodanik kui projekt on minu jaoks inimene, kes soovides teha loodussõbralikku tegu, jätab poes võtmata kilekoti, aga ostab näiteks Hiinast või Tšiilist siia lennutatud õunu. Staar, kes annab välja heategevuskalendri väärkoheldud laste toetuseks, aga ise kannab riideid, mille valmistanud firma kasutab Aasias lapstööjõudu. Ettevõtte, kes annab pidulikult üle tšeki annetusega mõnele abivajajale, kuid kes maksab naistele vähem palka kui meestele. Või ametnik, kes

saadab kodanikuühendusele konsulteerimiseks eelnõu, omamata tegelikult nende arvamuse vastu huvi või isegi täpselt teadmata, kellele ja miks ta selle saatis. Ma ei ütle, et niisuguseid tegusid poleks vaja, kuid muutusteks on vaja, et heaks kodanikuks olemine oleks meie eluviis, terviklik lähene-mine, mis on sees kõigis meie tegudes, kõigis signaalides, mida välja anname. Me peame võtma neid asju isiklikult.

Toomas Hendrik Ilves

Vabariigi President

Eesti riik sai alguse kodanikuühendusest. Laulukoorid, pritsimeeste seltsid, hiljem ka akadeemilised ühendid. Neis ringides esmalt võrsus ja hiljem tugevnes eesti keele ja kultuuri võrdõiguslikkuse idee. Muututi julgemaks ja asuti mõtlema oma riigist kui Eesti rahva kodust. Vabadussõjas läksid esimesena ülekaalukale vaenlasele vastu vabatahtlikud. Sellise

ennastohverdava kodanikualgatusega poleks meie riik sündinud. Kui räägime headest kodanikest, siis just nemad võiksid olla meile kõigile alati eeskujuks.

Milline aga peaks olema riigi roll suhetes kolmanda sektoriga? Riik ei ole kodanikuühiskonna tark juht. Ükski omavalitsus ega partei ega poliitik ei tohi rakendada kodanike isetegemise tahet oma teenistusse. Kellelgi pole õigust seada isetegemise võimalusi sõltuvusse mingitest vastuteenetest. Riik peab olema kodanikele ennekoike mõistev ja omakasupüüdmatu partner ning hea keskkonna looja.

Andres Tamm

Koos-Bmecte asutaja

Hea kodanik hoolib sellest, mis iga päev tema ümber toimub. Hea kodanik ei sulge silmi, kui miski pole nii nagu peaks... Hea kodanik märkab, mõtleb ja muudab. Kõigil on potentsiaal olla märkav, mõtleb ja elumuutev kodanik, sest aitamise ja hoolimise on meie loomulik omadus. Väikesest seemnest kasvab aga puu vaid toitvas mullas: vaja on hoolivate inimeste toetust, teadmisi ja julgustust. Noore inimesena on

oluline küsida, kas koolis pakutakse vajalikku toetust? Kas saame koolist kaasa mõistmise, et me vastutame oma tegudega meie ümber toimuva eest? Kas koolis käimine annab usku, et igaüks meist saab elu paremaks muuta? Kas sealt saab loovust, et leida probleemidele lahendusi? Just teadmised ning toetus aitavad märgata elu enda ümber, aitavad leida lahendusi ja annavad julgust, et tegutseda!

Kas ühendused vajavad rohkem raha või paremat juhtimist?

Kodanikuühiskonna konverentsil sai näha ja kuulda ühte head kodaniku Ameerika Ühendriikidest. Nimi: Robert Egger. Kutsumus: sotsiaalne ettevõtja. Kutsumuse väljund: kodutute toitlustus- ja tööõppekeskus DC Central Kitchen Washingtonis. Väljundi unikaalsus: kodutud saavad iseseisvaks toimetulekuks tööpoolest abi.

Kas hea kodanik kuulab ebamugavaid küsimusi?

Robert on kirjutanud raamatu "Muutust paludes" (*Begging for Change*). Selles annab ta suurepäraseid juhtnõore sotsiaalsete algatuste juhtimiseks ja küsib palju ebamugavaid küsimusi. Ebamugavaid küsimusi küsis Robert ka Eestis. Näiteks: "Millal on meil peale heade asjade tegemist õigus siirast rahulolu tunda?" Väga aktuaalne küsimus, eriti hiljutiste jõuludega seotud heategevuskampaaniate valguses. Robert Eggeri sõnum meile on (ärritavalt?) radikaalne, kuid kindlasti järele mõtlemist vääriv. Nimelt: kui me pole osaks lahendusest, oleme osaks probleemist. Olles uhked lastekodudesse saadetud kommipakkide üle, oleme uhked olemast osa süsteemist, mis põhjustab laste sattumist asenduskodudesse ja neid seal kinni hoiab. Saame neid lapsi ju järgmiste jõulude ajal taas "aidata".

Lõpeta virisemine! Muuda midagi!

Süsteemi muutmiseks pole vaja oodata valget laeva või Sotsiaalministeeriumi määruste muudatusi. Roberti sõnul peitub edukas sotsiaalne innovatsioon olemasolevate võimaluste kasutamise leidlikkuses. See on eriti aktuaalne märkus Eesti kontekstis, kus paljud tahavad ehitada oma sihtgrupi

Robert Egger, DC Central Kitchen.

probleemide leevendamiseks vähemalt paarimiljonilise eelarvega keskuse, mis enamikel (ehkki mitte kõikidel) juhtudel ei ole üldse mõistlik. Näiteks DC Central Kitcheni idee laiendamisel ei tekitatud vajadust rajada üle Ameerika uusi hooneid kodutute toitlustuskeskuste jaoks. Selle asemel hakati kasutama olemasolevaid koolisõuklaid, mis muutuvad seeläbi omalaadseteks kogukonnakeskusteks.

Fragmenteeritus on Roberti arvates sotsiaalvaldkonna suurimaid probleeme. Ühes hotelis toimub konverents HIVist, teises narkomaaniast, kolmandas haridusest, kuid eksperdid ei koo erinevatest lõngakeraidest lahenduste kaltsuvaipa. Lihtsam on nurgas oma isikliku väikese lõngajupiga mängida.

Mis oleks üllam: tegevusetus või poliitika?

Intrigeeriv on Roberti mõte kodanikeühenduste vajadusest minna poliitikasse. "Kuidas nii?" võib kerkida huulile karje. Kuid kas saame kodanikesektori kaevikutes istudes pidada

endid moraalselt ülimuslikeks? Neist väljaspool võib "meiteame-lahendusi-ja-meil-on-õigus" tundeid vähe kasu olla.

Kas kodanikeühenduste sisenemine poliitikasse muudaks midagi? Võib-olla. Näiteks naiste üha suurem tööhõive ettevõtluses muutis 1960ndatest alates korporatiivkultuuris "pehmed väärtused" palju olulisemateks.

Kas ma olen Eggeriga poliitikasse sisenemise osas ühel meelel? Ilmselt mitte. Kuid konkreetsest näitest olulisem on sisemine sund esitada küsimusi juurdunud põhimõtete kohta.

Juurdunud põhimõtted võivad olla õiged ja omal kohal, kuid reeglina nõuab muutuste elluviimine ka mõnede juurikate väljakiskumist. Kui julgeme seda teha, oleme sotsiaalsed ettevõtjad ja muudame maailma nagu Robert Egger. Kui me seda ei julge, siis meid respekteritakse ja kutsutakse ilusa muusikaga vastuvõttudele.

Jaan Aps
Heateo Sihtasutus

Vastutustund

Kodanikuühiskonna konverentsi raames toimunud vastutustundliku ettevõtluse töötoas käsitleti vastutustundlikku ettevõtlust kui arenguteed, mille alumisteks astmeteks on majanduslik vastutus ning seaduste järgimine.

Töötoas osalejad arvasid, et hetkel on Eesti ettevõtted vähehaaval jõudmas nende järgimise tasanditelt sammuvõrra ülespoole, kus hakatakse rääkima ärietikast ning heaks kodanikuks olemisest ning mõeldakse selle peale, milliseid põhimõtteid järgides äri aetakse, milline on äritegevuse laiem mõju ühiskonnale ja keskkonnale ning kuidas saab

Kohal

Tugev kodanikuühiskond nõuab nii kohaliku omavalitsuse kui ka kohalike ühenduste ühist pingutust. Selles töörühmas arutleti selle üle, miks mõnes kohas koostöö edeneb ja teisel mitte ning mida saame meie heade kodanikena ette võtta, et paremaid tulemusi saavutada.

Koostöö kärbub ilma Pühendunud Ametnikuta

EMSLi kohaliku koostöö projekti juht Eha Paas tõi Vigala valla näitel esimese probleemina välja inimeste vaheliste suhete puudumise. Olles üksteist lõpuks tundma õppinud hakkasid välja kooruma ka nende ühised probleemid – infolevik vallas jättis soovida, teed olid viletsad jne.

Hea kodanikuühiskonna projekt

Kas headest tavadest on kasu?

Hea tava tähendab, et on soovivat teha mingeid asju teatud moel. Hammastepesemise hea tava on näiteks see, et harjata tuleb kiirustamata, ringikujuliste liigutustega, vähemalt kaks korda päevas, kolme minuti jooksul.

Nii, ja nüüd kohe küsimus – kui paljud teist sellist tava järgivad?

Eestis on olemas kaasamise hea tava, avalike teenuste ülevõtmise hea tava, koostamise põhimõtted kodanikuüh-

duste rahastamiseks. Paraku on reaalne maailm “heast” ehk tavades ettekujutatud praktikast kaugel. Maarja Mändmaa endise tippametnikuna avaldas arvamust, et igasuguste tavade ja normidega harjumine ja omaksvõtt nõuab aega. Pole mõtet loota ametnike vaimust järjekordse ettekirjutuse puhul. Tavadega harjumine nõuab palju teavitamist, nõustamist ja koolitamist.

Kõiki ühiskonna reegleid ei saa teha ainult seaduste kaudu.

Seadus on käsk ja selle rikkumise eest ootab karistus. Heade tavade hülgamise eest ootab... mis? Enamasti nurin, kui kellegi ootusi õiglase kohtlemise suhtes ei täidetud. Praegu jõuab rahulolematust näiteks puuduliku kaasamise või läbipaistmatu rahastamise suhtes põhiliselt meediasse. Tarmu Tammerk on olnud ajakirjanduseetika koostamise ja jälgimise juures. Ta arvas, et tuleks luua koht, kus tavade täitmist või nende rikkumist jälgitakse ja

kaebusi käsitletakse. Umbes nagu heade tavade aukohus, mis tunnustab neid, kes õigesti käituvad ja manitseb rikkujaid.

Tavade tutvustamine ja edasiarendamine on pidev ja lõppematu tegevus.

Õnneks oli ka töötoas näha, et on piisavalt neid, kellele pakub huvi parima praktika leidmine ja toimivad lahendused heade tavade jaoks.

Hille Hinsberg
Riigikantsleil

Erinev minevik, ühine tulevik – kuidas ületada eelarvamusi?

Heateo Sihtasutuse kommunikatsioonijuhi Paavo Piigi juhendamisel võeti vaatluse alla, kuidas eri rahvustest inimesi ühtse ühiskonnana toimima panna?

Tundub, et oleme täna üleminekuajal, kus tajume kõige valusamalt erinevatest kultuuridest pärit mõõdarääkimisi. Võimalik, et tegemist on ajaperioodiga, kus keele oskamatusest esineb mittemõistmist kõige enam ning tulevikus läheb ehk paremaks.

Õnneks on meil juba praeguseks mitmeid häid näiteid. SINA noorteprogrammist on

Paavo Piik ja Agu Laius.

välja kasvanud kaks kena noortalgatust: *Koos-Bmecte* on klubi, mis toob kokku ettevõtlikke eesti ja vene noori, et teha üheskoos midagi head, huvita-

vat ja harivat. Foorum Te: eesmärgiks on muuta Eestis elavad eri rahvusest noored kultuursemaks ja tutvustada neile teatrit kui põnevat eneseväljen-

dusvormi. Oluline nii nende algatuste kui lõimumise juures on mitte vaadata lõimumist ja keeleõpet kui omaette eesmärke. Kokku sulandab tegutsemise ühiste eesmärkide suunas ning ühiste väärtuste jagamine, seega tuleb pakkuda koostegutsemise võimalusi. Samuti võiksid ka aktiivsed kodanikuühendused mõelda võimaluste peale, kuidas oma haaret rahvustevahelisemaks muuta: laiendada oma tegevust erinevatele sihtgruppidele, pakkuda infomaterjale ka vene keeles.

Elina Kivinukk
EMSL

Võta isiklikult – roheliseks kasvamine ja rohelisena elamine

The Body Shopi asutajale Anita Roddickule pühendatud töögrupis rääkisime sellest, mida rohelisena elamine ja töötamine endast tegelikult kujutab. Probleem ei ole mitte see, et me keskkonda ei kaitseks: küsimus on selles, mida me teeme ja kuidas me seda teeme.

Kõigel on oma mõju keskkonnale, olgu ta hea või halb. Nii koduses majapidamises kui erinevate arendusprojektide puhul tuleks seda mõju arvestada, ehk teisisõnu kalkuleerida, kui palju kulub meil ressursse selleks, et elada ja tegutseda.

Juhan Peedimaa kinnitab, et

trükikojale Triip on ökoloogilise jalajälje mõõtmine andnud uue pildi, mille järgi nad viimasel viis aastat oma põhimõttelisi otsuseid teevad. Ökoloogilist jalajälge võiks mõõta ka iga inimene iseenda kohta. Rainer Nõlvak mõnab Eesti kohta teravikuna, et kui lõpetaksime põlevkivielektri tootmise, suurendaksime prügikogust 10 korda ning viskaksime selle kõik jõkke, tekitaksime ikkagi väiksema ökoloogilise jalajälje kui praegu.

Üheskoos tõdeti, et tööriühmades ja konverentsidel räägitakse headest asjadest ja ollakse

ühel nõul. Võtmeküsimuseks on hoopis see, kuidas jõuda inimesteni, kes on harjunud teisiti mõtlema. Vastus – olles eeskujulik. Selle pinnalt saadab inimene sõnumi, mille tulemusena muutuvad ka tegutsemispraktikad, poliitikad, seadused jne. Peamised valikud, mida teeme jagunevad kolmeks: kodu energiatarve teravikuna ja kust see energia tuleb; toit, mida tarbime, ja kuidas ning millise energiakuluga see on kasvatatud ja kohale toodud; ning transpordivahendid, mida liiklemiseks kasutame. Ainus viis muuta tootmissüsteemi on muuta enda

Kristina Mänd ja Emil Rutiku.

tarbimisharjumusi, seega algab olukorra parandamine ja muutmine igapäevast endast.

Eva Ladva
Heateo Sihtasutus

Olla või mitte olla... keskkonnasõbralikult

Kuidas korraldada konverentse ja teisi üritusi võimalikult väikese koormusega keskkonnale, seda kogemust jagab kodanikuühiskonna konverentsi koordinaator Elina Kivinukk.

See lugu saab kirja Londoni lennujaamas. Olen tagasiteel külaskäigult Barcelonas elava sõbra pere juurde. Viibisin Eestist ära kolm päeva, kohtudes vahepeal ka oma Londonis pesitseva õega.

Nii mõnelgi, kes mu lähikesest puhkuseraisist kuulis, oli esimene reaktsioon: "Milline ökoloogiline jalajälg see on!" Järjest enam seostavad inimesed, et kõigel, mida teeme, on mõju keskkonnale, ning et iga ettevõtmist peame kaaluma ka sellest seisukohast.

Minu jaoks muutus ökoloogilise jalajälje kui mõõdiku idee selgemaks mulluse kodanikuühiskonna konverentsi korraldamise aegu. EMSL on ju oma üritusi alati teinud loodussõbralikkust silmas pidades, kuid seekord soovisime ökojalajälje mõõtmisega piltlikustada, milline on ühe konverentsi korraldamisega tekkiv kulu keskkonnale.

Hirmutavad tulemused

Koos Eesti üliõpilaste keskkonnakaitse ühinguga Sorex võtsime mõõdikuks süsinikjalajälje, ühe ökoloogilise jalajälje komponendi, mis väljendab süsiniku emissiooni teatud aja jooksul.

Süsinikjalajälje mõõtmisel arvestati, kui suured on kasutatavad ruumid, kas mingeid vahendeid tuli kohale transportida, millist transpordivahendit keegi kasutas ja kui pika maa tagant tuldi, millist toitu kasutati, kui palju elektrienergiat, vett ning paberit kulus. Olnuks võimalik lisada ka konverentsi ettevalmistanud inimeste töökoha ja kohtumiste kulud.

Kogu kahepäevase konverentsi ligikaudne süsiniku emissioon ulatus 58 tonnini, see teeb

ühe osaleja kohta umbes 207 kilo. Kogumahtu võib võrrelda pea kolmeteistkümne auto tekitatavate heitgaaside kogusega ühe aasta jooksul.

Kriitiline transport

Süsinikupahmakast kõige suurema osa moodustas osalejate transport, mis tekitas ligi 11 tonni süsinikdioksiidi. Teisel kohal oli materjalide tootmine 6,7 tonniga ning seejärel toitlustus 3,6 tonni ning elektrienergia tarbimine 3,5 tonniga.

Kõige eelistatum transpordivahend konverentsile saabu-

miseks oli auto, millega tuli 42% osalejatest. Teisele kohale jäi buss (17%), kolmandale jalg-situlek. Mõelda vaid, kui võrd oleks ökoloogiline jalajälg muutunud, kui kasvõi iga teine autoline oleks tulnud kohale jala, jalgratta, bussi või rongiga!

Samas, transpordi keskkonnamõju suurendasid kõige enam hoopis lennukid, millega saabus ju üksnes käputäis välismaiseid osalejaid. Teisel kohal keskkonnamõju poolest oli auto ja seejärel – pea kümnekordse vahega – bussitransport.

Oli mitmeid asju, kus tead-

likult otsustasime keskkonnale sõbralikumale variandi kasuks, kuigi traditsiooniline (ja võib-olla ka lihtsam või mugavam) olnuks ehk toimida teistmoodi. Näiteks pidas üks USA esineja oma ettekande telefoni teel, püüdsime võimalikult optimeerida konverentsi materjale (üh-tegi ettekannet ega slaide ei printitud osalejatele välja, vaid laeti üles kodulehele; ajakava ja esinejate tutvustused ühendasime EMSLi infolehe novembrinumbriga, selmet teha eraldi trükiseid), kohvi- ja söögipausidel ei kasutatud ühekordseid nõusid. Ka konverentsikeskus ise jälgib roheline võtme standardit, mis eeldab teatud osas kodumaist toitu (kaugelt kohale transporditud toidu ökojalajälje on ju suurem) ning pidevat arengut oma keskkonnasõbralikkuses.

Loobume üritustest?

Tagasisidet andes ei nurisenud ükski osaleja, et ei saanud kätte patakat paberit slaididega (mööngem, suur osa neist leidnuks nagunii õige pea koha prügi-, paremal juhul vanapaberi-kastis) või et siis ei olnud võimalust telefoni teel esinenud professoriga koridoris jutelda. Vastupidi – saime just paljudelt kiita, et oskasime lisaks konverentsi sisule juhtida tähelepanu ka vormile. Nii et see on kindlasti tee, mida mööda edasi käia.

Ja ometi – 58 tonni! Kas siis pole lausa vastutustundetu selliseid üritusi korraldada, isegi nendel osaleda? Mõtlen ka tagasi oma kohtumistele sõbraga Barcelonas ja õega Londonis... ning usun, et silmast silma kontakti heas õhkkonnas ei kaalu miski üles. Ometi on mitmeid võimalusi, kuidas loodust vähem koormata, ning neid mak-sab otsida ja kasutada.

Eestikeelne süsinikukalkulaator <http://www.mycarbonfootprint.eu/et/>

Eesti keskkonnaüliõpilaste ühingu Sorex liikmed Birgit Parmas ja Andre Zahharov jutlemas EMSLi juhataja Urmo Kübaraga.

Kuidas vähendada ürituste ökoloogilist jalajälge?

- Eelista saabumiseks keskkonnasõbralikumaid transpordivahendeid;
 - Autot ja lennukit kasuta, kui muud võimalust ei ole (otsusta, kas teises riigis toimuvale üritusele pead tingimata kohale minema);
 - Auto kasutamisel veendu, et kasutad kvaliteetset kütust ning et auto on tehniliselt korras;
 - Eelista säästlikku sõidustiili.
- Nõua ürituse korraldajalt keskkonnaga arvestamist sellega, et:
 - toimumiskohas kasutatakse rohelist energiat
 - asukoht on valitud keskkonnasõbralikkust silmas pidades
 - materjalid oleksid digitaalsed või oleks kasutatud keskkonnasõbralikumaid põhimõtteid trükiste tegemisel;
 - serveeritakse toitu, mis on toodetud/valmistatud Eestis;
 - kasutatakse keraamilisi (korduvalt kasutatavaid) toidunõusid.

Koostanud Eesti keskkonnaüliõpilaste ühingu Sorex vabatahtlikud erinevate kodulehtede põhjal.

Tule kaasa – teeme ära!

Tänavune suurim kodanikualgatus Teeme Ära 2008 käib täie hooga: igal nädalavahetusel kaardistatakse uusi ja uusi prügilasusid üle Eesti ja oodatakse uusi ja uusi vabatahtlikke appi. Tore, kui osalejal oleks GPS-seade ja auto, aga piisab ka kummikutest. Kõik huvilised võivad kirjutada kaardistamine@teeme2008.ee.

Hästi organiseerunud meeskond töötab kõrgtasemel elektroonikaga: juba kaardistatud piirkondi näeb algatuse kodulehel Eesti kaardilt, samas on ka muud põnevad andmed iga leitud paiga kohta koos viitega satelliidikaardile, aga ka kohapeal tehtud fotod prügikuhjadest ja nende koostisest. Sama palju kui kontrollitud punkte, on hetkel ka vihjeid, mis vajavad veel läbikäimist.

Jätukuvaks eesmärgiks on tuua 3. mail suurele koristuspäevale kokku 40 000 inimest üle Eesti. Sealt järgmisele päevale on kavandatud suured Puhta Eesti Peod ehk tänukontserdid Tallinnas, Tartus ja Narvas. Registreerimine koristuspäevale algab 21. märtsil.

Algatusega on ühinenud Eesti suurimad igast sektorist: EMT, Media House, Nokia, Hansapank, G4S Estonia, Eesti Energia, mitmed advokaadibürood, Riigikantselei, RMK, Keskkonnaministeerium ja paljud-paljud teised suuremad ning väiksemad avaliku võimu asutused, firmad ja omavalitsused.

Teeme Ära 2008 projekti saab toetada lisaks abikätele erinevate töövahendite või rahalise toetusega SA Eestimaa Looduse Fondi kontole 221005100292 Hansapangas.

Vt www.teeme2008.ee

Iga samm jätab jälje. Ökoloogilisest jalajäljest lühidalt

Elevust, muret ning hulganisti küsimärke on tekitanud tõik, et eestlase ökoloogiline jalajalg on keskmiselt pea seitse hektarit, mis on kordi suurem kui keskmine mujal maailmas. Mis täpsemalt on ökoloogiline jalajalg ning miks seda mõõdetakse, uurib Ekke Sööt kirjastusest MTÜ Terve Elu.

Indiaanlased on kunagi targasti öelnud, et meid mõõdetakse igavesti jälgede järgi, mida oleme jätnud. Kuid, kas ka meie teame, millised on me jäljed tänna? Millised me tahaksime, et need oleks?

Kui vaadata sellele küsimusele pelgalt keskkonna aspektist, võttes abiks ökoloogilise jalajälje mõiste, saame tänna ühe inimese jalajäljeks Eestis ligi seitse hektarit (millest oluline osa tuleb põlevkivi kaevandamisest). Seda on kolm ja pool korda rohkem kui maakera bioloogiline taluvusvõime lubab.

Maailma Looduse Fondi (WWF) hinnangul oleme selle näitaja poolest maailmas seitsmendal kohal. Meist ettepoole jäävad vaid sellised riigid nagu Araabia Ühendemiraadid, USA, Soome, Kanada, Kuveit ja Austraalia.

Kaks ha iga inimese kohta

Ökoloogiline jalajalg on mõõdupuu, mis aitab mõõta inimtegevuseks vajaliku loodusressursi kasutamist ja selle aluseks on maakera pind kui piiratud ressurss. Ökoloogilise jalajälje indeks näitab, kui palju viljakat maad ning vett on hõivatud inimkonna poolt tarbitavate materjalide, toidu ja energia tootmiseks ning sellest tulenevate mõjude absorbeerimiseks. Kui maakera viljakas pind jagada ära kõigi inimeste vahel, siis saame tulemuseks pisut alla kahe hektari inimese kohta.

WWFi andmetel ületab inimkond planeedi bioloogilist suutlikkust tänna enam kui veerandi võrra.

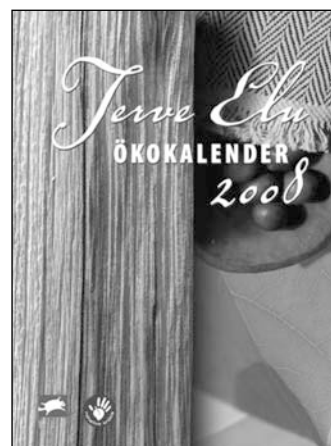
Enamike arenenud riikide (sh ka Eesti) ökoloogiline jalajalg eraldi aga ületab bioloogilise taluvuse piiri juba kordades. Teisisõnu toimime liigtarbimisrežiimil, mis saab kesta vaid lühikest aega. Sellest tulenebki vajadus säästvama eluviisi järele, sest meie käsutuses on kõigest üks maakera.

Personaalne keskkonnamõju

Ökoloogiline jalajalg ei ole siiski ainult abivahend riikide ja inimkonna kui terviku keskkonnamõju hindamisel. Selle abil saab hinnata iga toote või teenuse elutsükliga kaasnevat ruumikasutust ning samuti iga ettevõtte või inimese tegevuse personaalset keskkonnamõju.

Eestis arvutavad oma organisatsiooni ökoloogilist jalajälge näiteks Trükikoda Ecoprint (Triip) ja Eestimaa Looduse Fond. Samuti annab Terve Elu Kirjastus välja Terve Elu ökokalendrid, mis on esimeseks trükiseks Eestis, mille ökoloogiline jalajalg on välja arvutatud ning mille keskkonnamõju korvamiseks istutatakse metsa.

Ökoloogilise jalajälje teemaatika spetsialisti, Anu Kõnusaare sõnul põhinevad ettevõtete ja toodete ökoloogilise jalajälje arvutused kahel lihtsal tõsiasi. Esiteks on võimalik identifitseerida ja mõõta tarbi-

tud ressursse ning tekitatud jääkaineid. Teiseks on ressursi- ja jäätmevooge omakorda võimalik ümber arvutada bioloogiliselt tootlikuks alaks, mis on tarvilik nende ressursside tootmiseks ja jäätmete kõrvaldamiseks. Tegelikult on igal tegevusel oma keskkonnamõju ja sellest tulenevalt lasub meil ka vastutus sellest mõjust teadlik olla ning võimalusel seda mõju ka korvata. Oma ökoloogiline jalajalg on igal üritusel, igal tootel ja teenusel, kõigel meie ümber, mis hingab ja ei hinga. Miks mitte siis seda jalajälge ka teadlikult arvutada!

Arvuta välja enda ökoloogiline jalajalg: <http://www.earthday.net/footprint/>

Põnevaid nõuandeid, kuidas oma ökoloogilist jalajälge vähendada leiad ka Terve Elu 2008 ökokalendrist, <http://elfring.ee/terveelu/index.html>.

Roheliseks kasvamine

EMSLi infolehes on alates tänavusest uus rubriik, mis tutvustab ökoloogiliselt vastutustundlike inimeste maailmavaadet. Seekord vastab viiele rohelist mõtte- ja eluviisi puudutavale küsimusele blogija, kirjastaja ning raamatu "Roheliseks kasvamine" autor Epp Petrone.

Millal tabasid end esmakordselt mõttelt, et olen vist "roheline"?

Ma arvan, et see oli 1988. aastal seoses fosforiidivõitlusega, olin sel ajal teismeline. Hiljem sai oluliseks verstepostiks USA elamine ja sealse tarbijamaailma nägemine – instinktiivselt pidasin seda valeks, hakkasin sel teemal lugema ja sain ahhaa-elamuse. Et jah, kuulun tarbijamaailma dissidentide hulka. Olen roheline.

Mida pead hetkel kõige suuremaks takistuseks "rohelise" mõtteviisi levikus?

Tundub, et suurim takistus on mõtlemine, justkui on meie lastele vaja palju asju. Justkui asjad tõestaksid armastust... See mõtteviis on ameerikalikust maailmast üha enam ka siia jõudnud. Minu arust vajavad lapsed eelkõige meie aega, hoopis seda võiks sünnipäevadeks kinkida ("luban, et olen uuel aastal iga päev tund aega ainult sinu päralt" on palju parem kink kui uus Barbie). Ja kindlasti vajavad nad puhast maailma, mida oma lastele edasi anda. Kui sellele vähegi mõelda, on see arusaadav, aga millegipärast me eelistame mõtlemise asemel uusi asju osta.

Mis Sinu jaoks üldse on "roheline" mõtteviis?

See käib tavaliselt paketi, "oma inimesed" tunneb ära mitte asja põhjal: lapsed on sageli kandelinades, toit ja pesuvahendid on sünteetilisest keemiast vabad, autosõit on patt, lennusõit veel suurem.

Laiemas plaanis tunneb need inimesed ära selle järgi, et nad on üritanud mõtestada enda rolli maailmas ja soovivad elusloodust enda valikutega säästa.

Kuhu tõmbaksid piiri mõistliku ja tervisliku ökoelu ning hüsteerilise ökoelu vahel?

Mis on hüsteeriline ökoelu? Kui ma sellele küsimusele vastaksin ja täpse piiri tõmbaksin, siis oleksingi ise nn ökofašist, totalitaarsete seaduste pooldaja. Mu meelest on vaja pigem inspireerijaid ja eestvedajaid, kes ökoelustiili tutvustaksid – aga kui palju ja mida täpsemalt igaüks sellest elustiilist üle võtab, olgu igaühe enda otsustada.

Samas, nõustun Jaan Kaplinski mõttega, et rahvamassi-

desse jõudev ökoloogiline eluviis ja demokraatia ei pruugi mitte iialgi kokku sobituda. Kurb, aga võib tösi olla.

(Näpu)näiteid lihtsatest lahendustest koduses majapidamises?

Toon mõned näited, mis meil endal kodus kasutusel ja millel on oluline mõju meie ökoloogilise jalajälje vähendamisele.

Sööme liha harva (vähemasti mitte sagedamini kui üle päeva, viimasel ajal iga kahe päeva tagant), sest liha tootmise keskkonnajälg on väga suur.

Eelistame kana, selle tootmise koormus on väiksem. Kõige suurem on see aga veiselihal.

Sööme kohalikke toite, olemele leidnud sõbrad-mahetalunikud. Ostame võimalikult pakendivaba toitu, aga ka kosmeetikat (näiteks www.lush.ee müüb tahket, seebi moodi šampooni ja palsamit – ei mingit plasti sinna ümber!).

Autot kasutame nii harva kui võimalik, kogudes nädala-kahe jooksul erinevad autot vajavad sõidud ühte. Saame liigutud jala, ka bussi, rongi ja rattaga.

"Roheliseks kasvamine"

Mahukas raamat võtab kokku erinevad keskkonnateemad. Siin on Rohelise Värava võrgulehele kirjutatud kolumneid, katkendeid internetipäevikust, lühintervjuusid Eesti ekspertidega, kokkuvõtteid ingliskeelsetest ökoteemalistest bestselleritest.

Ühte on koondatud üldine ja konkreetne, kaugem ja lähedasem info. Miks on Aafrikas näljahäda, miks on maailmameri reostunud, kuhu viia oma vana arvuti, mismoodi säästa oma kodus elektrit, kuidas teha loodussõbralikku remonti? Lisaks rohelistele elunippidele leiab siit rohelist eneseanalüüsi: on keskkonnasäästlikkus uus religioon? Kas üks inimene suudab midagi muuta siin tarbijamaailmas?

Petrona Print

PS. Et säästa puid, on raamat antud välja vanapaberil. Seejuures palub Epp osta oma raamat mitme peale või laenata raamatukogust.

EMSL otsib 12. korda aasta tegijaid

Aasta tegija tiitliga tunnustame ja täname neid inimesi ja organisatsioone, kes on kodanikuühiskonna tugevnemisele kaasa aidanud – ühiskonnas midagi uut loonud, liikuma pannud, muutnud.

Anna meile teada, kes võiks sinu meelest olla 2007. aasta tegija:

aasta **kodanikeühendus**,
aasta **avaliku võimu esindaja**,
aasta **ettevõte**,
aasta **missiooniinimene**,
aasta **tegu**.

Palume ettepanekud saata e-postiga info@ngo.ee
hiljemalt 1. märtsiks.

2006. aasta tegijate tunnustamine Toompeal muilu mais. Lauluga tänab tublisid sektoritülene bänd.

**EMSL tänab
V kodanikuühiskonna konverentsi toetajaid**

Balti-Ameerika Partnerlusprogramm

Eesti Päevaleht

SOKOS HOTEL
VIRU
TALLINN

SISEMINISTEERIUM
Estonian Ministry of the Interior

NORRA SAATKOND

Toimetajad: Alari Rammo | alari@ngo.ee, Kadi Maria Vooglaid | kadi@ngo.ee
Kujundaja: Külli Reinup | kyllir@hot.ee **Trükkikoda:** Ecoprint | info@ecoprint.ee

Adressaat:

ISSN 1736-3837

**Eesti Mittetulundusühingute ja
Sihtasutuste Liit**
Toompuiestee 17A, 10137 Tallinn
Tel 630 9630
Faks 630 9632
E-post: info@ngo.ee

roheline trükis

Trükitud FSC sertifikaadiga paberile looduslike õlide ja vaikude baasil valmistatud värvidega ©Ecoprint